

PERTEKLINIŲ SKOLŲ SPRENDIMAI

UŽSIENIO GERŲJŲ PRAKTIKŲ ANALIZĖ

Rokas Keršys | Simona Deduchova

2023 Sausis

Turinys

Santrumpos	2
Apibrėžimai	3
Santrauka	4
Įvadas	5
1. Iki skolų – prevencija.....	7
Kreditų rinkos reguliacija	7
Europos Sąjungos reguliacija	7
Palūkanų normų ir kredito kainos ribojimas.....	9
Atvejo analizė: Jungtinė Karalystė	10
Finansinis raštingumas.....	12
Atvejo analizė: Estija	14
Užimtumo politika.....	17
Atvejo analizė: Danija.....	18
Socialinis draudimas.....	18
Atvejo analizė: JAV „Medicaid“ programa.....	19
Finansinis socialinis darbas	20
Atvejo analizė: Lenkija.	21
2. Įsiskolinus – parama.....	22
Ankstyvas finansinių sunkumų nustatymas	22
Atvejo analizė: Nyderlandai. Ankstyvo įsiskolinimų nustatymo iniciatyva „Vroeg Eropaf“	22
Atvejo analizė: Belgija. Ankstyvas skolų atpažinimas per komunalines paslaugas.....	24
Skolų konsultavimas.....	24
Atvejo analizė: JAV.....	27
Atvejo analizė: Airija.	28
Atvejo analizė: Vokietija. Skolų konsultavimo iššūkiai.....	28
Atvejo analizė: Slovakija. Skolų konsultavimo programos sukūrimas	29
Ikiteisminės priemonės	30
Atvejo analizė: Prancūzija – skolos padengimas, parama ir pertrauka.....	31
Atvejo analizė: Jungtinė Karalystė	32
Išskaitų reguliacija.....	34
3. Po skolų – rehabilitacija	40
Skolų arbitražas – nemokumas ir bankrotas.....	40
Skolų nurašymas	46
Atvejo analizė: Islandija	47
4. Įžvalgos.....	50

Santrumpos

EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

ES – Europos sąjunga.

EK – Europos komisija.

BVP – bendras vidaus produktas.

PNR – palūkanų normų ribojimas.

FCA (angl. Financial Conduct Authority) – Jungtinės Karalystės Finansinio elgesio reguliavimo tarnyba.

HCST (angl. high-cost short-term) – brangios trumpalaikės paskolos.

NFCC (angl. National Foundation for Credit Counseling) – JAV Nacionalinis kreditų konsultavimo fondas.

MMA – minimalus mėnesinis atlyginimas

APR (angl. Annual percentage rate) – metinė paskolos procentinė norma, kurios kaina apima tiek palūkanas, tiek ir kitus mokesčius.

GBP – Didžiosios Britanijos Svarai sterlingai

Apibrėžimai

Pertekliniai įsiskolinimai – nors šalys skirtingai nustato probleminio įsiskolinimo kriterijus, Europos Komisija rado keturis susikirtimo taškus per didelio įsiskolinimo apibrėžimuose: (1) likvidumo problema, susijusi su pajamomis ar kitais ištekliais, kuri (2) trukdo vykdyti finansinius įsipareigojimus (3) ilgą laiką, išskiriant atvejus, kai (4) pragyvenimo lygis sumažėja žemiau pagrįsto lygio, o padidėjęs skolinimasis negali išspręsti padėties.¹

Skolos restruktūrizavimas – tai procesas, kurio metu iš naujo deramasi dėl skolos sąlygų, kad mokėjimai būtų lengviau įveikiami. Tai gali būti grąžinimo laikotarpio pratęsimas, palūkanų normos sumažinimas arba bendro skolos likučio sumažinimas.

Skolų konsultavimo paslaugos (dar vadinamos piniginės konsultacijos, konsultacijomis dėl skolų arba konsultacijomis dėl kreditų) – paprastai reiškia informavimą ir pagalbą žmonėms, kurie negali mokėti sutartinių įmokų už namų ūkio sąskaitas, vartojimo kreditus ar kitas finansines sutartis arba kuriems gresia pavojus, kad šių įmokų negalės mokėti.

Skolų konsolidavimas – kai kelios skolos sujungiamos į vieną mokėjimą už asmeninę paskolą arba kredito kortelę.

Palūkanų normos apribojimai – tai visos teisinės taisyklės, ribojančios kredito sutarčių kainą.

Skolų moratoriumas – skolų ar įsipareigojimų mokėjimo atidėjimas.

¹ D. Davydoff et al. (2008). *Towards a common operational European definition of over-indebtedness*. European Commission.

Santrauka

COVID-19 pandemijos padarinių ir pragyvenimo kainų krizės kontekste, skolos – opiausia socialinė ir ekonominė problema dėl itin didelio įsiskolinusių asmenų jautrumo finansiniams pokyčiams, bei skolų keliamos individualios ir visuomeninės žalos. Užsienio praktikos sprendžiant šią problemą apima prevencines, paramos ir reabilitacines priemones.

PREVENCIJA

Socialinė parama didina namų ūkių atsparumą finansiniams pokyčiams ir užtikrina minimalius poreikius:

- pvz. Danijos socialinės paramos sistema yra viena dosniausių pasaulyje. Nors Danijos namų ūkiai yra vieni labiausiai įsiskolinusių, perteklinio įsiskolinimo rizika ten yra viena žemiausių Europoje.

Finansinis raštingumas užkerta kelią neatsakingoms skolinimosi praktikoms:

- pvz. Estijoje perteklinių įsiskolinimų rizika yra gerokai mažesnė nei kitose Baltijos šalyse, dalinai dėl vieno aukščiausių finansinio raštingumo lygių pasaulyje.

Kreditų rinkos reguliavimas užkerta kelią neatsakingoms skolinimo praktikoms:

- pvz. Palūkanų normų ribos Jungtinėje Karalystėje apsaugo pažeidžiamiausius vartotojus nuo brangių trumpalaikių paskolų.

PARAMA

Ankstyvas finansinių sunkumų nustatymas pigiai ir efektyviai užkerta kelią probleminėms skoloms dar joms nesusidarius:

- pvz. Olandijoje būstų ir komunalinių paslaugų korporacijos nemokius klientus perduoda skolų konsultantams, ilgainiui sutaupant itin didelius išieškojimo ir nemokumo kaštus.

Skolų konsultavimas įgalina ikiteisminius skolų restruktūrizacijos procesus, bei išlygina informacijos ir derybinės galios asimetrijas:

- pvz. Vokietijoje veikia 1450 skolų konsultavimo įmonių, priklausančių savivaldybės, nevyriausybinės ir labdaros organizacijoms. Čia perteklinių įsiskolinimų rizika yra trečia žemiausia Europos Sąjungoje.

Išskaitų reguliacija užtikrina minimalius poreikius, skatina įsitraukimą ir formalią darbo rinką bei pajamų maksimizavimą:

- pvz. Lenkijoje ir Latvijoje skolų iš MMA negalima išskaičiuoti, išskyrus alimentus; Airijoje, Prancūzijoje ir JK neliečiama suma nustatoma pagal skolininko poreikius; Švedijoje, Suomijoje ir Čekijoje nustatyta minimalių poreikių riba, iš kurios negalima išskaičiuoti skolų.

Ikiteisminės priemonės kaip neformalus skolų restruktūrizavimas padeda išvengti didelių teisminių procedūrų ir priverstinių išieškojimų kaštų:

- pvz. Prancūzijoje trys ketvirtadaliai skolininkų renka neformalaus restruktūrizavimo procesus per Prancūzijos Banko valdomas "įsiskolinimų komisijas", kad išspręstų savo finansinius sunkumus.

REABILITACIJA

Fizinių asmenų bankrotas yra viena paskutinių galimybių asmenims išlipti iš beviltiškų skolų ir grįžti į formalią darbo rinką.

- pvz. Slovėnijoje ir Lenkijoje nuo 2015 m. skolininkui nebereikia padengti bankroto mokesčių. Vokietijoje nuo 2014 m. skolininkas gali būti atleistas nuo likusių skolų po trejų metų (vietoj įprastų šešerių metų), jei sumokėta bent 35 % skolų.

Skolų nurašymas yra lengviausias ir greičiausias būdas spręsti beviltiškus įsiskolinimus

- pvz. Islandijoje eksperimentai su skolų atleidimu sumažino įsiskolinimų lygį 20% ir padėjo namų ūkiams bei šalies ekonomijai atsigausti po Pasaulinės Finansų Krizės.

Pagrindines užsienio praktikų sprendžiant perteklinius įsiskolinimus analizės įžvalgas galite rasti leidinio [paskutiniame skyriuje](#).

Įvadas

Daugumoje Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) šalių namų ūkių skolos nuo devintojo dešimtmečio augo itin greitu tempu ir pasiekė rekordinį lygį. 2022 m. pabaigoje bendra pasaulio skola siekė 290 trilijonų JAV dolerių, t. y. 302 proc. pasaulio BVP, iš kurių tris ketvirtadalius sudaro privačioji skola, t. y. įmonių ir namų ūkių skola.² Pagal kovos su skurdu ir socialine atskirtimi iniciatyvą ir atsižvelgdama į 2008 m. Europą ištikusią ekonomikos ir finansų krizę, Europos komisija (toliau – EK) nustatė perteklinio įsiskolinimo problemos sprendimą kaip vieną svarbiausių uždavinių.

Europos sąjungos (toliau – ES) valstybėse namų ūkių paskolos vartojamos kaip pagrindas, kuriuo remiantis galima kurti šeimą, karjerą ir turtą. Daugeliui skolos yra tiesiog priemonė, padedanti išlyginti ar net pakelti pajamų ir vartojimo lygį. Kitiems skolos tampa spąstais, kurie gali sukelti ilgalaikę finansinę neviltį arba perteklinį įsiskolinimą (*angl. overindebtedness*). Pertekliniai įsiskolinimai didina socialinės atskirties ir „fizinės bei psichologinės sveikatos problemų“ riziką, kuri gali privesti net prie savižudybės ir iš kartos į kartą žaloti skolininkų vaikus³. Makrolygmeniu dėl perteklinių įsiskolinimų atsiranda tiesioginių ir netiesioginių socialinių išlaidų, kyla grėsmė namų ūkių atsparumui išorės sukrėtimams, didėja finansinis nestabilumas. Tarptautinio valiutos fondo tyrimai taip pat rado neigiamą santykį tarp namų ūkių skolos ir ilgainio šalies BVP augimo, bei kad įsiskolinimai didina nedarbo lygį ir bankininkystės krizių riziką ateityje.⁴

Nors perteklinio įsiskolinimo priežasčių yra daug, įrodymais pagrįstų tyrimų ataskaitose sutinkama, kad skurdas ir išteklių trūkumas atlieka pagrindinį vaidmenį kaupiant per dideles skolas.⁵ Todėl siūlomi kovos su pertekliniu įsiskolinimu sprendimai paprastai apima kovos su skurdu priemonės (pvz., socialinę paramą, paramą įsidarbinant) kartu su strategijomis, skirtomis kitiems susijusiems aspektams, kaip finansinis neraštingumas, spręsti. Svarbų vaidmenį apsaugant vartotojus atlieka skaidri kreditų rinkos reguliacija ir atsakinga nemokumo ir skolų išieškojimo tvarka, kuri užtikrintų skolininkų minimalius poreikius bei motyvuotų skolas gražinti. Kai kuriose Europos sąjungos šalyse taip pat paplitusios skolų konsultacijų paslaugos, kurios įgalina ikiteisminius sprendimus bei ankstyvas finansinių sunkumų nustatymo mechanizmus, taip pat skolų padengimo, restruktūrizacijos ir nurašymo procedūros, o beviltiškai įsiskolinusiems galima fizinio bankroto prieiga.

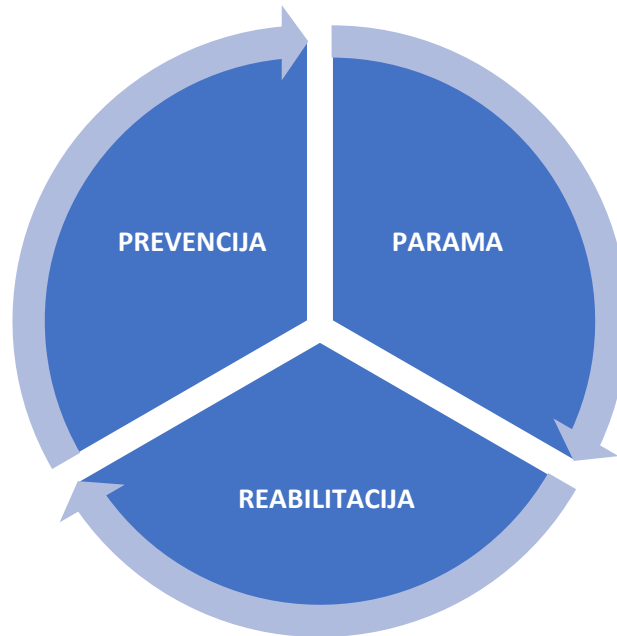
² International Institute of Finance (2022). Global Debt Monitor.

³ R. Ahlström, F. Tjulander (2020). *Insolvency syndrome: when over-indebtedness affects health and wellbeing*, Sheffield Political Economy Research Institute.

⁴ A. Alter, A. Feng, N. Valckx (2020). *Understanding the macro-financial effects of household debt: a global perspective*. International Monetary Fund working paper.

⁵ D'Alessio, G., and Iezzi, S. (2013). *Household over-indebtedness: definition and measurement with Italian data*. Ques. Econo. Finanza (Occasional Paper) 149:28. doi: 10.2139/ssrn.2243578

Šios apžvalgos tikslas yra sudaryti užsienio šalių praktikų sprendžiant perteklinio įsiskolinimo problemą vaizdą bei jų teorinį ir praktinį vertinimą, taip siekiant geriau informuoti skolų politikos sprendimus Lietuvoje. Dėmesys kreipiamas į šalių atvejų analizes bei individualių intervencijų apžvalgą, jas išdėstant pagal tai, kokia pagalba ir koku metu paprastai teikiama: prevencija iki skolų susidarymo, parama įsiskolinimų turintiems asmenims ir rehabilitacija po įsiskolinimų (1 pav.).

1 pav. Perteklinių įsiskolinimų problemos sprendimo keliai

1. Iki skolų – prevencija

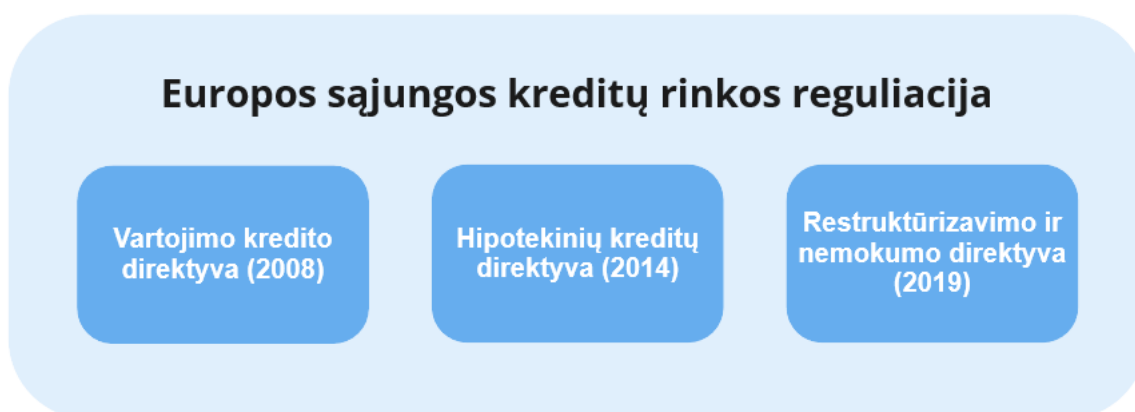
Nors finansinių netikėtumų ar nelaimingų gyvenimo nutikimų, kurie verstų namų ūkius skolintis ar ribotų jų galimybę pildyti finansinius įsipareigojimus, numatyti neįmanoma, efektyvus kreditų rinkos reguliavimas, finansinio raštingumo kėlimas ir tvari socialinė parama gali sumažinti negatyvių išorės veiksnių poveikį ir mažinti įsiskolinimą.

Kreditų rinkos reguliacija

Pertekliniai įsiskolinimai visų pirma yra visuomeninė problema, todėl šnekant apie sprendimus būtina atsižvelgti ne tik į *paklausos*, bet ir *pasiūlos* veiksnius. Kreditorių verslo modelis motyvuoja palūkanų maksimizavimą ir, kaip parodė 2008–ųjų metų Pasaulinė finansų krizė – neskaidrų bei rizikingą skolinimąsi objektyviai neįvertinus skolininko mokumo galimybių. Todėl tvari kreditų rinkos reguliacija kaip, pavyzdžiui, efektyvus palūkanų normų ribojimas (toliau – PNR), yra itin svarbi sprendžiant per didelį įsiskolinimą. Žemiau apžvelgiamos susijusios ES direktyvos, šalių atvejų analizė, įvertinamas PNR poveikis.

Europos Sąjungos reguliacija

Svarbiausios finansų rinkos reguliavimo kompetencijos yra paliktos ES narėms valstybėms, tačiau tam tikros Europinės direktyvos nustato universalius reguliavimo pagrindus (2pav.).

2 pav. Pagrindinės ES kreditų rinkos reguliavimą nustatančios direktyvos

Vartojimo kredito direktyva (2008) taikoma vartojimo paskoloms nuo 200 iki 75 000 eurų. Į ją įtrauktos taisyklės, kurios gali padėti užkirsti kelią pertekliniam įsiskolinimui, pavyzdžiui, įpareigoti kredito teikėjus reklamoje pateikti standartizuotą informaciją apie kredito kainą. Joje taip pat nurodoma, kad sutartis turi būti „popierinė arba kitoje patvariojoje laikmenoje“. Nors tai gali trukdyti

skaitmeninimui, tai taip pat gali užkirsti kelią lengvai gauti impulsyvias paskolas, pavyzdžiui, SMS paskolas, kurios mažesnės nei 200 eurų paskoloms yra paplitusios, pavyzdžiui, Suomijoje, kur sutartys neprivalo būti popierinės, priešingai nei Vokietijoje, kur jos turi būti popierinės. Direktyvos galimybės užkirsti kelią pertekliniam įsiskolinimui turi tam tikrų apribojimų – direktyva netaikoma mažesnėms paskoloms (paprastai su ypač didelėmis palūkanomis), taip pat mažmenininkų siūlomoms paskoloms prekėms įsigyti, už kurias nemokamos palūkanos, tačiau kurios įpareigoja vartotoją laikytis mokėjimo plano.⁶

Hipotekinių kreditų direktyva (2014) susijusi su paskolomis, skirtomis būstui įsigyti. Valstybės narės turėjo iki 2016 m. ją įtraukti į nacionalinę teisę. Direktyvoje numatytas reikalavimas skaidriai taikyti palūkanų normų apskaičiavimo metodus ir į standartinį informacinį lapą įtraukti blogiausius scenarijus, susijusius su kintamomis palūkanų normomis ir paskolomis užsienio valiuta, įspėjant vartotojus apie riziką. Joje pabrėžiama, kad kreditingumo vertinimas turėtų neapsiriboti turto vertės, palyginti su paskola, vertinimu, o atsižvelgti į duomenų bazėse esančią informaciją apie vartotoją, taip pat į pajamas, išlaidas, santaupas ir turtą. Apskritai teigiama, kad ši pokrizinė direktyva apima daugiau su „atsakingu kreditų teikimu“ susijusių aspektų nei Vartojimo kredito direktyva.⁷

Restruktūrizavimo ir nemokumo direktyva (2019) nustato vienodas prevencinio restruktūrizavimo sistemų taisykles, kuriomis siekiama išvengti nemokumo procedūrų (ir jų stigmos). Prevencinis restruktūrizavimas suteikia galimybę finansinių sunkumų turintiems skolininkams išvengti nemokumo bylos ir tęsti veiklą pagal sutartą restruktūrizavimo planą. Tam, kad restruktūrizavimo planas būtų patvirtintas, reikia, kad už jį balsuotų dauguma (paprastai 75 proc.) paveiktų kreditorių. Restruktūrizavimo direktyvoje numatytas įvairus prevencinio restruktūrizavimo priemonių rinkinys. Pagrindiniai prevencinio restruktūrizavimo sistemų bruožai yra kreditorių priverstinio išieškojimo veiksmų sustabdymas ir pareigos kreiptis dėl bankroto bylos iškelimo sustabdymas. Be to, sąlygos, kuriomis leidžiama nutraukti arba pakeisti sutartį dėl nemokumo, bus panaikintos. Svarbiausia, kad Restruktūrizavimo direktyvoje numatytos sąlygos, pagal kurias teismas galės nustatyti bankroto reorganizavimo planą, nepaisydamas kreditorių grupių prieštaravimų (angl. k. *cramdown*) ir tam tikros apsaugos priemonės naujam ir laikinam finansavimui. Nors direktyva nukreipta į pagalbą verslams, šalys skatinamos priemonės pritaikyti ir namų ūkių skoloms.⁸

2021 m. Europos Komisija pasiūlė naujas taisykles, papildančias Vartojimo kreditų direktyvą (2008), kurios nustatytų vartotojams taikomų palūkanų normų viršutinę ribą ir apribotų skolintojų kreditų kainą. Pasiūlymai apima draudimą taikyti skolinimosi paketų sudarymo praktiką, bendros

⁶ Eurofound (2020), Addressing household over-indebtedness, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

⁷ F. Ferretti, D. Vandone (2019) *Personal Debt in Europe: The EU Financial Market and Consumer Insolvency*, Cambridge University Press.

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32019L1023> žiūrėta Gruodžio 27d., 2022.

kredito kainos ir metinės kredito kainos ribas, taisykles dėl skolos išlaikymo kainų ir kreditoriaus arba sutelktinio finansavimo kredito paslaugų teikėjo pareigą įvertinti vartotojo kreditingumą. ES narės taip pat bus prašomos plėtoti finansinį raštingumą bei užtikrinti skolų konsultavimo paslaugų prieigą⁹.

2022 m. Gruodžio mėnesį Europos Parlamento nariai pasiekė preliminarų susitarimą su Taryba dėl naujų priemonių, kuriomis vartotojai apsaugomi nuo kredito kortelių skolų, sąskaitos likučio perviršio (*angl. overdraft*) ir paskolų, neatitinkančių jų finansinės padėties. Pagal susitarimą, siekiama užtikrinti tinkamą vartotojo kreditingumo įvertinimą, griežtesnes reklamos taisykles, kad būtų sumažinta klaidingų pardavimų pernelyg įsiskolinusiems vartotojams, veiksmingas priemonės prieš per dideles sąskaitas vartotojams, bei teisę be priežasties per 14 dienų nutraukti kredito sutartį.¹⁰

Palūkanų normų ir kredito kainos ribojimas

Ekonominiai ir politiniai argumentai, kodėl nustatomos skolinimo palūkanų normų viršutinės ribos, yra siekis apsaugoti vartotojus nuo lupikavimo arba padaryti kreditus pigesnius ir labiau prieinamus. Jei pagrindinis motyvas yra vartotojų apsauga, viršutinės ribos paprastai nustatomos tokio lygio, kuris turi įtakos tik kraštutinėms kainoms, o pagrindinei rinkai palieka minimalų poveikį. Priešingai, jei palūkanų normų viršutinės ribos naudojamos kaip politikos priemonė tam tikriems socialiniams ir ekonominiams tikslams pasiekti, pavyzdžiui, sumažinti bendrą kredito kainą, viršutinės ribos nustatomos „privalomais lygiais“, kuriais siekiama daryti įtaką rinkos rezultatams.

Šiuo metu 21 ES šalis yra nustačiusios kokias nors palūkanų normas ribas.¹¹ Įvairius palūkanų normų ribojimo pavyzdžiai vartojimo kreditui (ir HCST paskoloms jei nėra nurodyta kitaip) pateikti 1 lentelėje.¹²

Valstybė	Palūkanų normos ribos
Estija	Metinė kredito kaina negali viršyti Estijos banko nustatyto metinio procentinio lygio (APR) daugiau nei 3 kartus. Sutartis, kur pažeidžia šį reikalavimą, laikoma negaliojančia.
Vokietija	Maksimalus APR negali viršyti vidutinės rinkos normos, nustatomos centrinio banko, daugiau kaip 2 kartus. Papildomos 12% lubos virš vidutinės normos.
Italija	Remiantis Italijos Lupikavimo įstatymu, bendra kredito kaina negali būti aukštesnė nei kas ketvirtį nustatoma riba – vidutinė rinkos norma + ne daugiau nei 25% virš tos normos ribos (galima papildoma 4% atsarga).
Latvija	Trumpalaikėms paskoloms iki 30d. taikomos palūkanų kopėčios: 0.55% pirmosioms 7 dienoms, 0.25% kitoms 7 dienoms, 0.2% nuo 15 iki 30 dienos.

⁹ European Commission (2021) Consumer protection: Commission revises EU rules on product safety and consumer credit. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3242

¹⁰ <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20221128IPR58027/deal-on-new-rules-to-protect-consumers-from-taking-on-too-much-debt> - žiūrėta Gruodžio 27d., 2022.

¹¹ INTEREST RATE RESTRICTIONS ON CREDIT FOR LOW-INCOME BORROWERS, UCC, 2017 <https://sff.ie/wp-content/uploads/2018/11/irr.pdf> [žiūrėta 2023-01-21]

¹² OECD (2019), Short-Term Consumer Credit: provision, regulatory coverage and policy responses. <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Short-term-consumer-credit-report.pdf> [žiūrėta 2023-01-21]

Lenkija	Palūkanos negali viršyti Lenkijos banko nustatytos Lombardo normos daugiau kaip 4 kartus (2022 rugsėjį jis buvo 7.25% ¹³).
Nyderlandai	14% metinės APR lubos. Įtraukia palūkanas ir visus kitus kredito mokesčius.
Portugalija	Palūkanų ir kredito kainos lubos priklauso nuo rinkos APR ir yra peržiūrimi kiekvieną ketvirtį. APR lubos nustatomos priklausomai nuo vartojimo kredito pobūdžio. Kredito davėjai negali skirti kredito, kurio APR būtų daugiau nei 25% aukštesnis už vidutinį visų jų ankstesnį ketvirtį suteiktų kreditų APR kiekvienam kredito tipui. Taip pat APR negali būti aukštesnis nei 50% už vidutinį APR nustatytą visuose ankstesniuose praėjusio ketvirčio kredituose.
Slovakija	Vartojimo kredito, taip pat ir trumpalaikių kreditų iki 3 mėn, maksimalus APR yra 30% per metus.
Slovėnija	Viršutinės ribos taikomos tik nebankiniam sektoriui, nes buvo nuspręsta, kad bankai susiduria su pakankama konkurencija, kad galėtų kontroliuoti palūkanų normas. Vartojimo kreditams taikoma palūkanų normos viršutinė riba – dvigubai didesnė už bankų ir taupymo įstaigų taikomą vidutinę metinę palūkanų normą. Viršutinės ribos nustatomos atsižvelgiant į kredito terminą ir sumą. Konkretūs palūkanų normų apribojimai taip pat taikomi būsto paskoloms ir ekologiniams kreditams. ¹⁴
Armėnija	Civiliniu kodeksu nustato komercinių bankų ir mikrofinansų įstaigų teikiamų paskolų palūkanų normos viršutinę ribą; šios normos negali viršyti dvigubos centrinio banko nustatytos bankų palūkanų normos.
Japonija	20% nominaliųjų palūkanų riba.
Singapūras	Licencijuotų pinigų skolintojų teikiamoms neužtikrintiems kredito mokėjimams taikoma viršutinė 4% palūkanų normos riba per mėnesį. Palūkanų ir mokesčių suma per visą mokėjimo laikotarpį negali viršyti 100%.

Pagrindiniai šaltiniai: OECD, UCC

1 lentelė. Įvairių šalių kredito kainos ribojimas

Atvejo analizė: Jungtinė Karalystė

2015 m. sausio mėn. Jungtinės Karalystės Finansinio elgesio reguliatorius (toliau – FCA) nustatė brangių trumpalaikių kreditų (angl. high-cost short-term credit, HCST), įskaitant algadienio (angl. payday) paskolas, apribojimą. Pagrindinis palūkanų normos ribojimo tikslas buvo apsaugoti HCST kredito vartotojus nuo pernelyg didelių mokesčių, įskaitant mokesčius už įsipareigojimų nevykdymą ir palūkanas. Apribojimą sudaro šie trys komponentai:

- 0,8 proc. pradinių išlaidų riba per dieną – priskaičiuotos palūkanos ir mokesčiai neturi viršyti 0,8 proc. per dieną pasiskolintos sumos;
- 15GBP įsipareigojimų nevykdymo mokesčių riba – jei kredito gavėjai nevykdo įsipareigojimų, mokesčiai neturi viršyti 15GBP. Įmonės gali ir toliau skaičiuoti palūkanas po įsipareigojimų nevykdymo, bet ne didesnes nei pradinę palūkanų normą;

¹³ https://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/dzienne/stopy_archiwum.htm [žiūrėta 2023-01-21]

¹⁴ S. Maimbo, C. Gallegos (2014) Interest Rate Caps around the World: Still Popular, but a Blunt Instrument, Policy Research Working Paper, World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/876751468149083943/pdf/WPS7070.pdf>

- ir 100 % viršutinė bendrų išlaidų riba (taikoma visoms palūkanoms, mokesčiams ir rinkliavoms) – paskolos gavėjai niekada neturi mokėti daugiau mokesčių ir palūkanų nei 100% pasiskolintos sumos.

Praėjus dvejiems metams po įgyvendinimo FCA atliko viršutinės ribos poveikio vertinimą. Jame teigiama, kad po viršutinės ribos nustatymo kartu su kitomis reguliavimo priemonėmis smarkiai sumažėjo HCST rinkos dydis. Nuo 2014 m. pirmojo pusmečio iki 2015 m. pirmojo pusmečio suteiktų paskolų skaičius ir vertė sumažėjo daugiau kaip 50 %. Sumažėjo HCST teikiančių įmonių pajamos ir pelnas, daugelis įmonių nebepajėgė padengti savo sąnaudų ir pasitraukė iš rinkos. Be palūkanų normos viršutinės ribos, FCA įgyvendino keletą kitų HCST kreditų rinkai taikomų taisyklių, įskaitant pratęsimų skaičiaus apribojimus, skaidrumo reikalavimus, taip pat aktyviai naudojosi priežiūros ir vykdymo užtikrinimo įgaliojimais, kad nustatytų ir nubaustų už netinkamą elgesį. Kadangi HCST rinka yra nedidelė (neapmokėtos HCST paskolos sudaro mažiau kaip 0,2 % BVP), šie pokyčiai neturėjo poveikio platesnei Jungtinės Karalystės finansų sistemai.¹⁵

Analizuodami įtaką vartotojams, FCA nurodo, kad tie vartotojai, kurie išsiėmė paskolas po pakeitimų, laimėjo, nes jų išlaidos sumažėjo. Įsipareigojimų nevykdymo skaičius krito apie 8%. Žinoma, pokyčiai taip pat lėmė, kad kai kurie žmonės neteko priėjimo prie šių paskolų dėl sugriežtintos paskolų teikimo tvarkos. Tačiau sunku nustatyti, kokią realią įtaką tai galėjo turėti žmonėms. Vartotojų finansinė asociacija atliko algadienio paskolas gaunančių žmonių apklausą apie tai, ką jie darytų, jei nebegalėtų gauti tokios paskolos. Nemaža dalis žmonių, negalėdami gauti šių paskolų, skolintųsi iš šeimos narių ir draugų arba negalėtų įpirkti kasdieninių būtinųjų dalykų. Piliečių konsultavimo organizacija teigia, kad didžioji dalis žmonių, negalintių gauti šių paskolų, vis tiek gali gauti kitokio pobūdžio kreditą. Jie taip pat teigia, kad pakeitimai nepaskatino žmonių ieškoti pinigų per nelegalius skolintojus.¹⁶

Palūkanų normos formuoja kreditų rinką trimis būdais. Pirma, tikėtina, kad dėl palūkanų normų apribojimų kai kurios klientų grupės (pvz. mažas pajamas uždirbantys namų ūkiai) negali gauti kredito (tai gali būti palūkanų normų apribojimų įvedimo tikslas). Antra, sumažina kredito rūšių kiekį, nes kai kurios kredito rūšys, kurių palūkanų normos yra labai didelės, nesiūlomos esant palūkanų normų apribojimams. Trečia, reikia nepamiršti, kad tiekėjai gali (tam tikru mastu) taip struktūrizuoti savo kredito produktą, kad esamas palūkanų normų reguliavimas nebūtų taikomas. Nors PNR poveikis sprendžiant įsiskolinimus limituotas, tačiau, kaip rodo Jungtinės Karalystės atvejis, gali efektyviai

¹⁵ A. Ferrari, O. Masetti, J. Ren (2018) Interest Rate Caps: The Theory and The Practice, Policy research working paper, World Bank Group. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29668/WPS8398.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

¹⁶ INTEREST RATE RESTRICTIONS ON CREDIT FOR LOW-INCOME BORROWERS, UCC, 2017 <https://sff.ie/wp-content/uploads/2018/11/irr.pdf> [žiūrėta 2023-01-21]

sumažinti kraštutinius probleminius skolinimo atvejus, kuomet aukštos skolos kainos veda prie per didelio įsiskolinimo.

Finansinis raštingumas

Finansinis raštingumas, gali būti apibrėžiamas kaip skaičiavimo įgūdžiai arba rizikos diversifikavimo ir infliacijos supratimas. Tyrimai rodo teigiamą ryšį tarp menko finansinio raštingumo ir skolų problemų. Jis siejamas su mažesniu hipotekos paskolų įmokų vėlavimu¹⁷, mažesniais kredito kortelių mokesčiais¹⁸, mažesnėmis skolinimosi išlaidomis¹⁹. Nustatyta, kad nepakankamas finansinis raštingumas susijęs su didesne skolų našta, didesniais mokesčiais, paskolų negrąžinimu ir įmokų vėlavimu. Socialinės politikos tyrėjai, analizavę finansinio raštingumo poveikį įsiskolinimams taip pat rado, kad šalies ekonominio raštingumo indekso pagerėjimas vienu punktu sumažina namų ūkių perteklinio įsiskolinimo riziką maždaug 18 proc.²⁰ Todėl, finansinis raštingumas yra vienas pamatinių faktorių, darančių įtaką santykiui tarp namų ūkių ir finansų rinkos.

Europos finansinio raštingumo situacija yra labai nevienoda ir nuolat besivystanti. Kai kurios šalys dar tik pradeda įgyvendinti nacionalinę finansinio raštingumo kėlimo strategiją, o kitos tai daro jau seniai. Kai kurios orientuojasi tik į jaunimą, kitos vis daugiau dėmesio skiria vyresnio amžiaus žmonėms ir kitoms auditorijoms. Kai kuriose šalyse privatusis sektorius veikia lygiagrečiai su viešojo sektoriaus iniciatyvomis, o kai kurios mato glaudų privataus ir viešojo sektoriaus bendradarbiavimą.

Šalys, kurių programos daro didžiausią poveikį, veikia per specialias nacionalines platformas, kurioms dažnai vadovauja finansų ministerija arba centrinis bankas ir kuriose dalyvauja finansų sektoriaus atstovai. Nyderlandų platforma „Wijzer in Geldzaken“ („Išmintingi pinigai“), kurioje dalyvauja ministerijos, centrinis bankas ir profesinės asociacijos, atstovaujančios pensijų fondams, draudimo bendrovėms ir bankams, yra pripažinta nacionalinių platformų pavyzdžiu visai Europai.²¹

2014 m. atlikto „Standard & Poor's“ pasaulinio finansinio raštingumo tyrimo duomenimis, visoje Europoje finansinio raštingumo lygis svyruoja nuo 71% gyventojų Skandinavijos šalyse iki 13% pietryčių Europoje (žr. 3 pav.).

¹⁷ Gerardi, K., Goette, L., and S.Meier (2010), 'Financial Literacy and Subprime Mortgage Delinquency: Evidence from a Survey Matched to Administrative Data', Federal Reserve Bank of Atlanta Working Paper 2010-10.

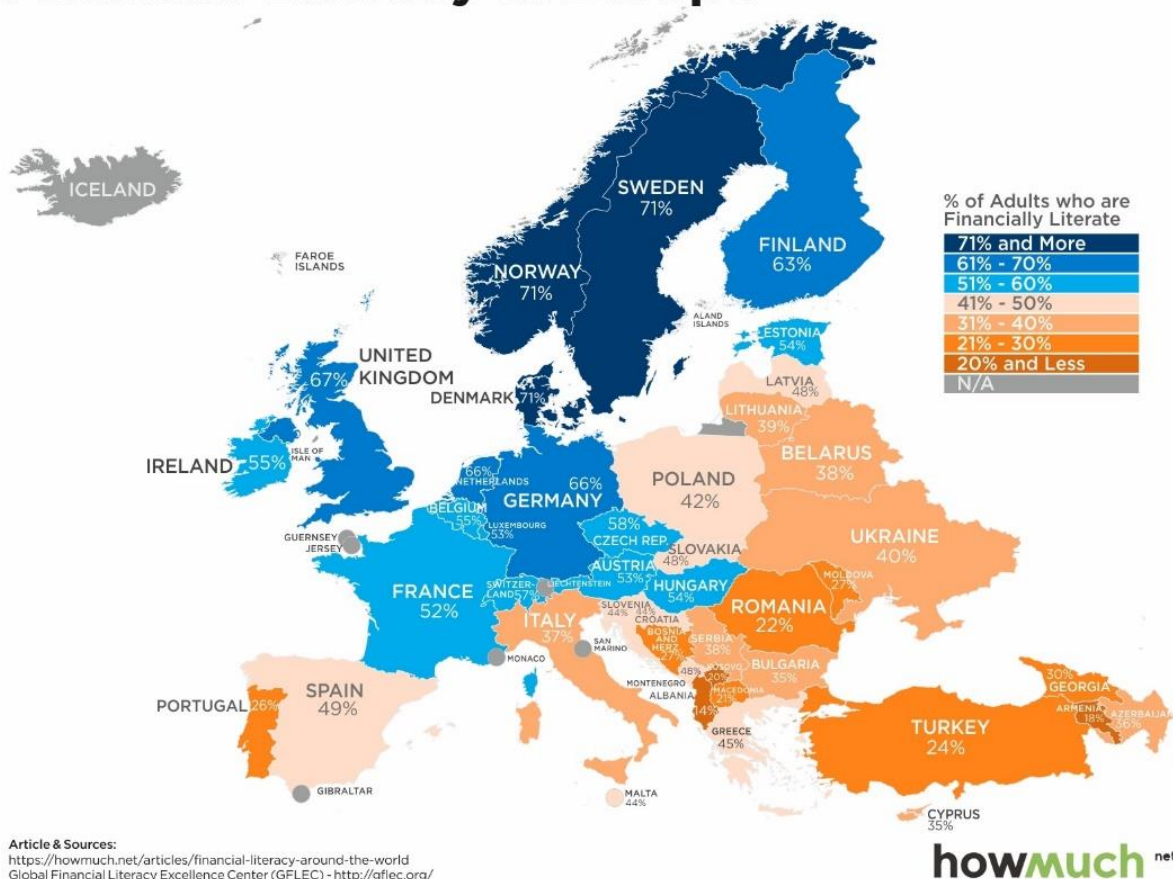
¹⁸ Lusardi, A. and P. Tufano (2009), 'Teach Workers about the Peril of Debt', Harvard Business Review, Vol. 87, No 11, pp. 22–24.

¹⁹ Lusardi, A. and C. de Bassa Scheresberg (2013), 'Financial literacy and high-cost borrowing in the United States', NBER Working Paper 18969.

²⁰ Angel, S., & Heitzmann, K. (2015). Over-indebtedness in Europe: The relevance of country-level variables for the over-indebtedness of private households. Journal of European Social Policy, 25(3), 331 - 351. <https://doi.org/10.1177/0958928715588711>

²¹ <https://www.wijzeringeldzaken.nl/> - žiūrėta 02-01-2023

Financial Literacy in Europe

3 pav. Finansinis raštingumas Europoje (GFLEC)

Tyrimė atkreipiamas dėmesys į žemą finansinio raštingumo lygį visame pasaulyje ir parodoma, kad moterų finansinio raštingumo lygis yra žemesnis nei vyrų. Jame taip pat apibrėžiama, kad jaunimas yra pažeidžiama grupė ir svarbus finansinio švietimo programų taikiny.²²

Kalbant apie vyriausybės programas, 2016 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) parengė išsamią finansinio švietimo apžvalgą „Finansinis švietimas Europoje: tendencijos ir naujaisi pokyčiai“. Ataskaitoje daroma išvada, kad daugiau nei trečdalis iš 48 apžvelgtų šalių rengia, įgyvendina arba peržiūri nacionalinę finansinio švietimo strategiją.²³ Išsamesnį nacionalinių finansinio raštingumo strategijų lyginimą galite rasti EBPO tyrime „Nacionalinės Finansinio Švietimo Strategijos“.²⁴

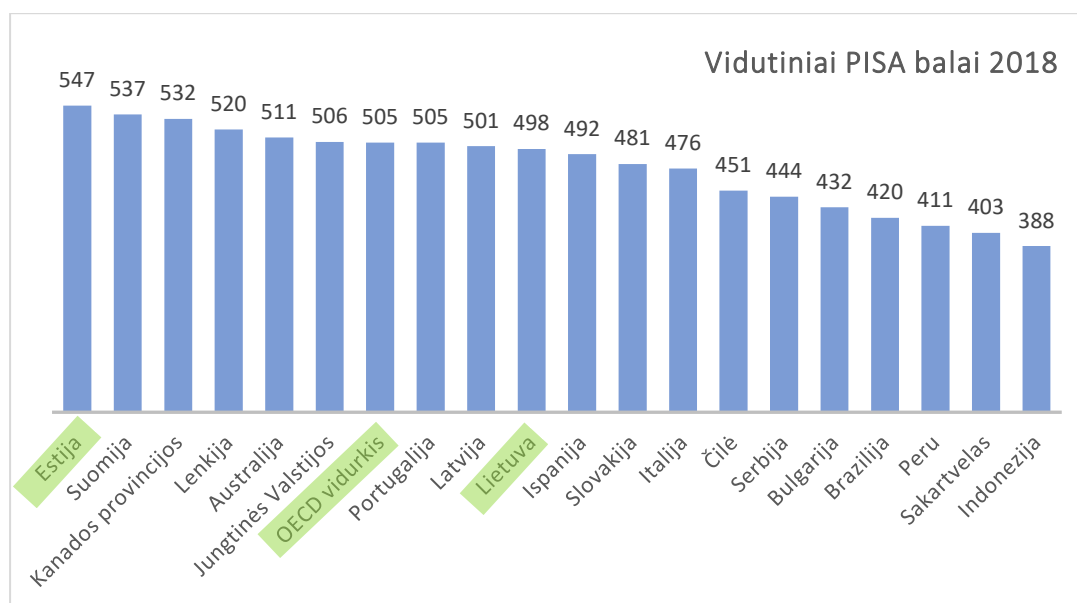
²² <https://gflec.org/initiatives/sp-global-finlit-survey/> - žiūrėta 02-01-2023

²³ OECD (2016), Financial Education in Europe: Trends and Recent Developments, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264254855-en>.

²⁴ OECD (2015) National Strategies for Financial Education, OECD/INFE Policy Handbook. <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/National-Strategies-Comparative-Tables.pdf>

Atvejo analizė: Estija

EBPO tarptautinės mokinių vertinimo programos teigimu (angl. k. *Programme for International Student Assessment, PISA*) 2012-2018 metais Estijos mokinių finansinio raštingumo įgūdžiai padidėjo 18 balų – Estija yra vienintelė šalis, kurioje pastebėtas toks reikšmingas padidėjimas. Estijos mokiniai surinko didžiausią vidutinį balų skaičių - 547 balus (EBPO vidurkis - 505 balai). Iš kaimyninių šalių finansinio raštingumo vertinime taip pat dalyvavo Latvijos (501 balas) ir Lietuvos (498 balai) mokiniai (žr. 4pav.). Taip pat, Estijoje net 19% mokinių gali išspręsti sudėtingiausius PISA finansinio raštingumo testo uždavinius (EBPO vidurkis 10.5%).

4 pav. Mokinių finansinio raštingumo testo rezultatai, PISA 2018 duomenys

Negana to, Estija pasižymi ir plačia, lygiaverčia prieiga prie švietimo. Daugumoje šalių mokiniai iš socialiai remtinių šeimų pasiekia prastesnius rezultatus nei jų bendraamžiai, kilę iš turtingesnių šeimų. Jei EBPO šalyse 10% finansinio raštingumo skirtumo paaiškinami socialine ir ekonomine padėtimi, tai Estijoje ši variacija yra mažesnė nei 6.1%, t.y., mažiausia tarp dalyvaujančių šalių. Reikšmingo skirtumo tarp lyčių ar tarp miestų ir regionų taip pat nėra.²⁵

Kuo galima paaiškinti tokią Estijos sėkmę? 2013-2020 metais Estijoje vykdyta Nacionalinė finansinio raštingumo strategija „Money Wise Estonia“.²⁶

²⁵ OECD (2020), PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>

²⁶ <https://www.fin.ee/en/financial-policy-and-external-relations/financial-wisdom>

Estijos Money Wise programos tikslai:

1. Žmonės supranta, kad reikia planuoti finansus, o jų požiūris padeda priimti protingus finansinius sprendimus.

2. Žmonės supranta finansines paslaugas ir gali jomis naudotis tvarkydami savo finansus visais gyvenimo etapais.

3. Finansinės paslaugos teikiamos atsakingai.

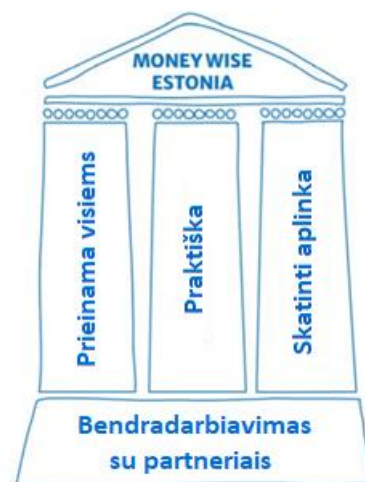
5pav. Pagrindiniai programos tikslai

Pirmasis tikslas yra susijęs su švietimo programa, mokytojų apmokymu ir mokymų medžiagos ruošimu. Finansinio raštingumo pamokos nėra privalomos, tačiau žinios yra integruotos į pilietiškumo ir ekonomikos programas. Daug dėmesio skiriama tęstiniam mokytojų ugdymui, siekiant užtikrinti pačių mokytojų gerą finansų valdymo supratimą. Šios veiklos daugiausiai ėmėsi privatus ir nevyriausybinis sektorius („Junior Achievement Estonia“, Ekonomikos mokytojų asociacija, „SEB bankas“, Estijos banko muziejus, Bankų asociacija). Pavyzdžiui, Estijos bankas siūlo seminarus ir pusmetį trunkančius kursus mokytojams. Manoma, kad mokytojų žinios turi eiti kartu su elgsena ir asmeniniu suvokimu, ypač žinant, jog dauguma ekonomikos ir pilietiškumo mokytojų neturi formalaus išsilavinimo šiose srityse.

Antrasis tikslas buvo siekiamas pasitelkiant informacines kampanijas, tinklapius (tokius kaip www.minuraha.ee), per mokymus ir savivaldybių konsultacijas. Finansų priežiūros institucija (toliau – FSA) visą informaciją apie biudžeto sudarymą, investavimą, pensijas ir kt. reguliariai talpino savo tinklapyje, taip pat parengtos šešios internetinės video pamokos finansiniais klausimais. Programos metu išleistos ir po bibliotekas paskleistos į praktiką orientuotos finansinio raštingumo knygos.

Trečiasis tikslas nukreiptas į finansinių paslaugų teikimo skaidrumą per finansinės reguliacijos stiprinimą. Programa pagrinde siekė sumažinti informacinį trūkumą ir asimetriją, bei keitė Vartotojų apsaugos aktą.

Tikslai pasiekti tik plataus tarpinstitucinio ir tarpsektorinio bendradarbiavimo dėka (programą paruošė Estijos Finansų Ministerija, įgyvendino Švietimo Ministerija). Iniciatyvos ėmėsi ir privačios institucijos, pavyzdžiui, Estijos Bankų asociacija kiekvienais metais organizuoja finansinio raštingumo mėnesį, kuomet ekspertai lankosi mokyklose ir veda užsiėmimus ir paskaitas. Jie taip pat organizuoja tarptautinę finansinio raštingumo viktoriną. Pastaraisiais metais, Bankų asociacija bendradarbiavo su „SEB banku“ ir įvairiomis investicinėmis grupėmis organizuodami virtualią klasę pradinų klasių mokiniams, kurią transliavo per Facebook platformą – pastaroji jau susilaukė 12 000 peržiūrų. „Swedbank“ įkūrė Finansų institutą – nepriklausomą švietimo organizaciją, kuri skleidžia bendras finansinio raštingumo žinias, atlieka tyrimus, organizuoja renginius ir siūlo praktinius pinigų planavimo įrankius. „SEB bankas“ organizuoja seminarus mokytojams finansų valdymo temomis.

6 pav. Estijos finansinio raštingumo strategijos ramščiai: preinama visiems, praktiška, skatinanti palinka, kurių pamatas - bendradarbiavimas su partneriais.

Prie bankų pastangų prisidėjo ir žiniasklaida – du medijų pasaulio milžinai sukūrė po fiktyvų personažą, kurie pasakoja apie savo patirtis investuojant. Finansų dienraštis „Aripaev“ išleido veikėją vardu Investor Toomas – vidutinių įgūdžių investuotoją. Tuo tarpu dienraštis „Postimees“ sukūrė pradinų investavimo įgūdžių turinčią veikėją Investor Mari. Šie veikėjai, reguliariai reflektuodami apie finansų biržą, skatina skaitytojus domėtis investavimu ir dėti pirmus žingsnius į finansų rinką. Estijoje taip pat populiarūs investavimo tinklaraščiai ir forumai, kur plėtojamos asmeninių finansų ir investavimo pagrindų temos.

Finansų rinkos įtraukumą skatina ir investicijų klubai, kurie per pažįstamus, nuomonės formuotojus ir ekspertus siekia plėsti investavimo kultūrą. Pavyzdžiui, „Naisinvestorite klubi“ siekia skatinti moteris investuoti. „Investeerimisklubi“ taip pat organizuoja investavimo festivalį bei investicijų klubą rusakalbiams.²⁷

Nevyriausybiniis sektorius taip pat prisideda prie finansinio švietimo. NVO „Rahatarkus“ specializuojasi finansinio raštingumo kėlime ir konsultavime, vykdo mokymus ir teikia mokymų medžiagą, daro apklausas, karjeros mokymus ir kitas paslaugas, bendradarbiaudami su viešuoju ir privačiuoju sektoriais.

²⁷ K. Poder, L. Riitsalu, K. Kroos (2020) Financial education in Estonia. Financial education: Current practices and future challenges (pp.87-110). Waxmann Verlag <http://eufin.org/docs/Financial-education-in-Estonia.pdf>

Finansinis raštingumas yra kertinė prevencinė priemonė kovoje su pertekliniu įsiskolinimu iš *paklausos* pusės. Deja, šis metodas turi ribų – net geriausi pinigų valdymo gebėjimai negali sukontroliuoti išorinių finansų rinkos veiksnių ar nelaimingų asmeninių nutikimų, dėl kurių gali tekti skolintis. Negana to, 2019 m. Singapūro universitete atliktame tyrime nustatyta, kad su skolomis susijęs stresas trikdo sprendimų priėmimą ir psichologinį funkcionavimą. Tai reiškia, kad pernelyg įsiskolinę asmenys turi mažesnę gebėjimą įveikti iššūkius, susijusius su nemokumo procedūrų taikymu.²⁸ Nors tyrimų, rodančių, kad skolų keliamas socialinis stresas atsveria įgytas finansines žinias, nėra, darosi aišku, jog vien individualizuotų sprendimų, tokių kaip finansinio raštingumo kėlimas, išspręsti perteklinio įsiskolinimo problemai neužteks. Nepaisant to, finansiniai vartotojų įgūdžiai yra svarbi ilgalaikės finansinės sveikatos dalis.

Užimtumo politika

Socialinės politikos tyrėjai Angel ir Heitzmann (2015) nagrinėjo, kiek valstybinio lygmens faktoriai paveikia Europos namų ūkių tikimybę patekti į per didelius įsiskolinimus. Mokslininkai lygino į skolininkus orientuotos politikos faktorius, tokius kaip finansinis raštingumas bei skolų nurašymo sistema, poveikį, su bendresnių gerovės valstybės bruožų, tokių kaip „užimtumo režimas“ (angl. k. *employment regime*) ir ilgalaikių bedarbių pinigine parama, poveikiu pertekliniams įsiskolinimams. Tyrėjai rado, jog nors visi šie valstybinio lygmens veiksniai turi statistinės reikšmės, platesni socialinės politikos veiksniai yra itin svarūs prognozuojant šalies per didelio įsiskolinimo lygį: „Kintamieji, susiję su bendra gerovės valstybės politika (grynoji pajamų pakeitimo norma ir užimtumo režimas), yra svarbesni šalių skirtumų prognozės rodikliai nei du kintamieji, atspindintys politiką, kuri yra specialiai skirta kovai su pernelyg dideliu įsiskolinimu (ekonominis raštingumas ir skolų nurašymo režimas). Tai pabrėžia platesnės socialinės politikos sistemos svarbą sprendžiant per didelio įsiskolinimo problemą. Namų ūkių, esančių socialdemokratiniais režimams priklausančiose šalyse (Skandinavija, Islandija), įsiskolinimo tikimybė yra maždaug 50% mažesnė nei namų ūkių, gyvenančių posocialistinio režimo šalyse.“²⁹

Fisher (2005) nustatė, kad, Jungtinėse Valstijose, kontroliuojant įvairių metų ir valstijų fiksuotus efektus bei socialinius ir demografinius kintamuosius, nedarbo pašalpoms padidėjus 10%, bankroto paraiškų skaičius sumažėjo 2,2%.³⁰ Atsižvelgiant į tai, kad nedarbas, nepakankamas užimtumas arba nesėkmingas savarankiškas darbas taip pat yra viena iš pagrindinių priežasčių,

²⁸ W, Qiyang Ong et al. (2019) Reducing debt improves psychological functioning and changes decision-making in the poor. National Academy of Sciences.

²⁹ Angel, S., & Heitzmann, K. (2015). Over-indebtedness in Europe: The relevance of country-level variables for the over-indebtedness of private households. *Journal of European Social Policy*, 25(3), 331 - 351. <https://doi.org/10.1177/0958928715588711>

³⁰ Fisher, J.D. (2005) 'The Effect of Unemployment Benefits, Welfare Benefits, and Other Income on Personal Bankruptcy', *Contemporary Economic Policy* 23(4): 483–92.

lemiančių per didelį įsiskolinimą Europoje, tikėtina, kad gerovės valstybės indėlis kompensuojant prarastas (arba mažas) darbo pajamas atlieka svarbų vaidmenį aiškinant per didelio įsiskolinimo rizikos skirtumus tarp Europos namų ūkių. Kuo „dosnesnė“ šiuo požiūriu yra gerovės valstybė, t. y. kuo labiau bedarbio pašalpos pakeičia darbo pajamas, tuo mažesnė tikimybė, kad šios valstybės namų ūkiai susidurs su per dideliu įsiskolinimu.

Atvejo analizė: Danija

Danijos atvejis šiuo klausimu itin įdomus dėl iš pirmo žvilgsnio paradoksalios statistikos. Danijos namų ūkių sektorius yra labiausiai įsiskolinęs iš visų ES ir EBPO šalių (2021 m. EBPO duomenimis skola sudarė 248 proc. grynąjį disponuojamųjų pajamų).³¹ Iki šiol kalbėjome, jog įsiskolinimai sąlygoti krentančių ar stagnuojančių algų bei ardomų socialinės paramos tinklų, tačiau Danijoje istorija priešinga. Danijos Nacionalinio Banko analizė rodo, jog įsiskolinimai Danijoje kyla dėl didėjančio turto ir pensijų santaupų, augančių algų bei itin žemų palūkanų normų (Danija buvo viena pirmų šalių 2012 m. įvedusi neigiamas palūkanų normas).³² Nepaisant didelio įsiskolinimo, procentas žmonių, esančių perteklinio įsiskolinimo rizikos grupėje, yra vienas žemiausių tarp ES šalių (2016 m. 13%, ES vidurkis 21%, LT 26%). Tuo pat metu, Danijos grynoji pajamų pakeitimo norma bedarbiams (*angl. net replacement rate in unemployment (NRR)*, t.y., kokią dalį pajamų atstoja bedarbio pašalpa ir kita socialinė parama) yra viena aukščiausių tarp ES šalių ir siekia 80%. Angel ir Heitzmann manymu, tai paaiškina, kodėl, nepaisant didelių skolų, Danijoje perteklinio įsiskolinimo rizika yra žymiai mažesnė, nei šalyse su mažiau „dosnia“ socialine parama. Svarbu paminėti, jog NRR dosnumas vertinamas ir pagal vidutinės algos dydį, kuris Danijoje yra itin aukštas (6.115 EUR/mėn.).

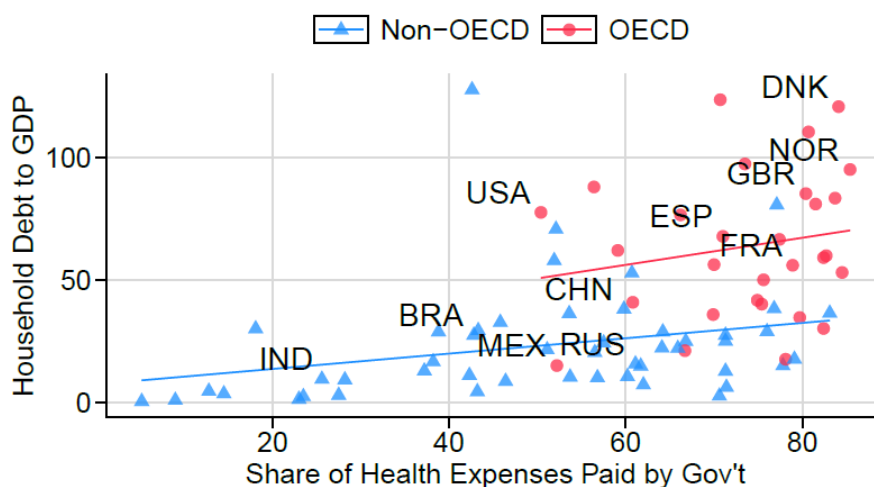
Socialinis draudimas

Empiriniai duomenys dėl socialinių išlaidų poveikio namų ūkių skoloms nėra vienareikšmiai. Literatūroje randame įrodymų, jog vyrauja pozityvus santykis tarp socialinių išlaidų kiekio ir skolų. 7 paveikslėlyje pavaizduotas namų ūkių skolos ir BVP santykis su valstybės apmokamų visų sveikatos priežiūros išlaidų dalimi, kuri yra socialinio draudimo „dosnumo“ rodiklis. Šalyse, kuriose draudimas yra dosnesnis, gerokai daugiau namų ūkių skolos. Viršutiniame dešiniajame kampe yra Skandinavijos šalys, kuriose vyrauja ir didelis socialinio draudimo aprūpinimas, ir aukštas namų ūkių skolos lygis.

³¹ <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-affirms-denmark-at-aaa-outlook-stable-12-08-2022>

³² I. Yordanova, O. Meldgaard (2020) What's the story behind Danish households' rising debt? Danmarks Nationalbank. June 24. https://www.nationalbanken.dk/en/publications/Documents/2020/06/ANALYSIS_Nr.%2013_What%27s%20the%20story%20behind%20Danish%20households%27%20rising%20debt.pdf

Viena iš priežasčių, kodėl Skandinavijos šalių namų ūkiai turi daugiau skolų, yra ta, kad jie yra finansiškai atsparesni – geriau apsidraudę nuo nepalankių įvykių dėl aukštų pajamų ir sutaupų lygio.

7 pav. Bornstein ir Indarte (2022) Vertikali ašis rodo namų ūkių skolų santykį su šalies BVP, horizontali ašis rodo valstybės kompensuojamą sveikatos išlaidų dalį.

Atvejo analizė: JAV „Medicaid“ programa. Skola – finansinės sveikatos rodiklis?

„Medicaid“ yra bendra valstijų ir federalinė programa, pagal kurią mažas pajamas gaunantiems namų ūkiams suteikiamas nemokamas arba pigus sveikatos draudimas. 2019 m. 64,7 mln. asmenų gavo sveikatos draudimą pagal „Medicaid“ programą, t. y. beveik 20 proc. visų JAV gyventojų. „Medicaid“ išlaidos 2018 m. sudarė 597,4 mlrd. dolerių, t. y., 16 % visų sveikatos priežiūros išlaidų. Kad gautų teisę į „Medicaid“, namų ūkio pajamos turi būti mažesnės už nustatytą ribą. Tyrimai rodo, jog „Medicaid“ mažina medicininės skolas, praleistus skolų ir sąskaitų mokėjimus ir priklausomybę nuo brangių alternatyvių kredito šaltinių, pvz., algadienių skolų.³³ Sveikatos politikos tyrėjai Bornstein ir Indarte (2022) apskaičiavo, kad sveikatos draudimo apimties padidėjimas vienu procentiniu punktu lemia 1,4 % padidėjusią kredito kortelių skolą vienam gyventojui. Mokslininkų skaičiavimai rodo, kad „Medicaid“ programos išplėtimas (ne vyresnio amžiaus suaugusiems asmenims ir neturintiems išlaikytinių) vidutiniškai 2,2 % (20,4 mlrd. JAV dolerių) padidino kreditinių kortelių skolą. Tyrėjų teigimu, taip yra todėl, kad „Medicaid“ parama padidino namų ūkių finansinį atsparumą, taip keliant paskolų pasiūlą valstijose, kur „Medicaid“ programa buvo išplėsta.³⁴

³³ A. Heidi, A. Swanson, J. Wang, T. Gross, (2017) „Early Medicaid Expansion Associated with Reduced Payday Borrowing in California,” Health Affairs, , 36 (10), 1689–1776.

³⁴ G. Bornstein, S. Indarte (2022) The Impact of Social Insurance on Household Debt. <https://ssrn.com/abstract=4205719>

Šie duomenys gali keisti mūsų požiūrį į socialinę paramą ir namų ūkių skolą. Tradiciškai skola reiškia mažesnę gyventojų atsparumą finansiniams šokams, tad jei socialinės paramos plėtimas skolą kelia, tai ilgainiui nebūtų vertinga. Kita vertus, auganti skola taip pat gali reikšti ir didėjantį finansinį atsparumą ir gyventojų pasitikėjimą prisiimti naujus finansinius įsipareigojimus. Šiuo požiūriu, socialinė parama išlieka kaip itin svarbus probleminio – perteklinio įsiskolinimo – mažinimo būdas, nepaisant to, kad gali kelti bendrą įsiskolinimų šalyje lygį.

Finansinis socialinis darbas

Socialiniai darbuotojai nuolat bendrauja su asmenimis ir šeimomis, patiriančiomis finansinį stresą ir turi galimybių padėti asmenims ir šeimoms valdyti skolas, išvengti grubuoniškų paskolų ir finansinių paslaugų³⁵, gauti mokestines lengvatas, sudaryti namų ūkio biudžetą, gauti ir naudotis įprastomis finansinėmis paslaugomis, taupyti ir kaupti turtą. Dėl to socialiniai darbuotojai dažniais atvejais būna pirma ir pagrindinė pagalba perteklinį įsiskolinimą patiriantiems asmenims arba asmenims patenkantiems į probleminių skolų riziką dėl kitų aplinkinių veiksnių, kaip skurdas ar socialinė atskirtis.

Finansinis socialinis darbas – tai socialinių darbuotojų pastangos gerinti ir palaikyti klientų finansinius gebėjimus ir platesnes ekonomines bendruomenių sąlygas, pasitelkiant tiesioginę praktiką, politikos formavimą ir mokslinius tyrimus. Nors tai nėra pripažinta socialinio darbo praktikos sritis, socialiniai darbuotojai, suinteresuoti finansinio streso ir įtampos prevencija ir (arba) mažinimu, gali taikyti bendrus intervencijos metodus, įskaitant finansinį švietimą, finansinį konsultavimą ir turto kaupimą. Taip socialiniai darbuotojai tampa kertine parama namų ūkiams padedant išlipti iš perteklinių įsiskolinimų ir daryti gerus pinigų valdymo sprendimus. Deja, socialiniams darbuotojams gali trūkti žinių, finansinio konsultavimo apmokymų ir teisinių įgaliojimų kliento vardu matyti ir tvarkyti jų sąskaitas ir finansinius įsipareigojimus. Negana to, patys socialiniai darbuotojai gali patirti tuos pat finansinius sunkumus kaip ir jų klientai.³⁶ Todėl socialinių darbuotojų įgalinimas padėti socialinę ir ekonominę atskirtį patiriantiems žmonėms yra vienas pirmųjų žingsnių užkertant kelią ir išsikapstyti iš perteklinių įsiskolinimų. Pavyzdžiui Vokietijoje, apie 90% skolų konsultantų turi socialinio darbo išsilavinimą.³⁷

³⁵ Birkenmaier, J., & Curley, J. (2009). Financial credit: Social worker's role in empowering low-income families. *Journal of Community Practice*, 17(3), 251–268

³⁶ Mathieu R. Despard & Gina A. N. Chowa (2013) Training Social Workers in Personal Finance: An Exploratory Study, *Journal of Social Work Education*, 49:4, 689-700. <http://dx.doi.org/10.1080/10437797.2013.812895>

³⁷ECDN PEPPI Webinar 2023 01 18

Atvejo analizė: Lenkija. MOPS (Savivaldybės socialinės gerovės centro) įgyvendintas projektas „Šeimos asistentas“³⁸

Šis projektas orientuotas į šeimas, kurios turi globos ir ugdymo sunkumų ir nepajėgia pačios tvarkyti savo namų ūkio. Dėl įvairių sunkumų, šiuose namų ūkiuose kyla grėsmė, kad vaikai bus apgyvendinti globėjų šeimose. Po šeimų asistentų mokymų šioms šeimoms buvo vykdomas projektas, kurio metu buvo organizuojami seminarai apie biudžeto tvarkymą, skirti finansiniams gebėjimams gerinti ir išlaidoms planuoti. Dėl tokių veiksmų buvo pasiekti šie rezultatai: pagerėjo šeimos išlaidų planavimas, panaikintos arba sumažintos skolos už būsto nuomą, taip pat imtasi įvairaus pobūdžio darbo bedarbiams šeimos nariams. Ši veikla taip pat netiesiogiai prisidėjo prie vaikų atidavimo į globos įstaigas prevencijos ir mažinimo. Projektą labai gerai įvertino vietos apylinkės teismo Šeimos ir nepilnamečių bylų skyrius. Šeimos asistentų ir socialinių darbuotojų paskatinti 18 vaikų liko šeimose.

Kadangi socialiai remtini asmenys dažnai turi ir įsiskolinimų, skolų konsultacijos dažnai taip pat surišamos su socialine parama. Estijoje darbo neturintys arba bedarbiais tapę asmenys, užsiregistravę E-töötukassa, turi teisę naudotis 2017–2020 m. užimtumo programoje numatytais skolų konsultavimo paslaugomis. Varšuvoje (Lenkija) socialinės paramos gavėjai turėjo teisę gauti konsultacijas dėl skolų pagal 2014–2016 m. Piliečių konsultavimo biuro projektą „Pagalba įsiskolinusiems žmonėms“. Be to, Lenkijoje SKEF buvo pagrindinis skolų konsultacijų teikėjas iki 2019 m., kai buvo atidaryti 1 529 piliečių konsultavimo biurai. Šie biurai teikia įvairią pagalbą (daugiausia teisinę) žmonėms, kurie negali sau leisti privačios pagalbos, tačiau „įsiskolinimo“ tema, regis, laikoma pagrindine, nes jai skirta 20 valandų konsultantų mokymų (iš 70 valandų).³⁹

Apibendrinimas

Preveninėmis priemonėmis bandoma užkirsti kelią perteklinėms skoloms joms dar nesusidarius, taip išvengiant didelių kaštų individui ir visuomenei. Priemonės pertekliniams įsiskolinimams spręsti gali būti skirstomos į *pasiūlos* ir *paklausos*. Pirmasis būdas atkreipia dėmesį į kreditų tiekėjų praktikas ir jiems sudarytas sąlygas – efektyvus palūkanų normų ribojimas ir įtrauki bankininkystės reguliacija gali apsaugoti pažeidžiamiausius vartotojus nuo itin brangių greitų paskolų ir kitų neatsakingų skolinimo praktikų. Antrasis būdas fokusuojasi į vartotoją: finansinio raštingumo kėlimas gali užkirsti kelią neatsakingoms skolinimosi praktikoms, tuo tarpu socialinė parama didina namų ūkių atsparumą finansiniams pokyčiams ir užtikrina minimalių poreikių apsaugos tinklą.

³⁸ <https://www.gov.pl/web/family/family-assistant-provides-and-receives-support-municipality-apply-for-a-grant>

³⁹ Eurofound (2020), Addressing household over-indebtedness, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

2. Įsiskolinus – parama

Dar jokiai valstybei pasaulyje nepavyko panaikinti įsiskolinimų problemos. Netikėti nelaimingi atsitikimai gali bet kada sugriauti namų ūkių balansą tarp pajamų ir išlaidų, ir net ribojant prieigą prie kredito gali kilti neformalių skolų vartojimo lygis. Todėl greta prevencinių priemonių būtina siūlyti sprendimus ir jau įsiskolinusiems asmenims. Ankstyvi finansinių sunkumų nustatymo mechanizmai, prieinamos skolų konsultavimo paslaugos bei skolininkų reikmes atitinkanti išskaitų sistema atlieka svarbų vaidmenį užkertant kelią gilesniems bei ateities įsiskolinimams, užkamšant finansinio raštingumo spragas, ir užtikrinant paskatas skolininkams maksimizuoti savo formalias pajamas.

Ankstyvas finansinių sunkumų nustatymas

Ankstyvas finansinių sunkumų nustatymas – tai metodas, leidžiantis nustatyti asmenis, kuriems kyla rizika susidurti su dideliais finansiniais sunkumais, tačiau kurie dar tokio lygio nepasiekė. Šį novatorišką metodą jau išbandė ir įgyvendino įvairios šalys (Prancūzijoje – „La Banque Postale“ ir „Cetelem“, du kredito teikėjai, Lenkijoje valdžios institucijos parengė į verslą orientuotą metodą, pavadintą „greitojo reagavimo priemone“, Nyderlanduose – Amsterdamo savivaldybė inicijavo „Vroeg Eropaf“ programą), o rezultatai vienbalsiai teigiami: metodas duoda geresnių rezultatų nei skolų išieškojimas ir mažesnėmis sąnaudomis. Finansinių sunkumų turintiems žmonėms siūlomas konstruktyvus požiūris: siekiama atrasti metodus, kurie, atsiradus įsiskolinimams, neapsunkintų padėties finansinėmis sankcijomis, papildomomis išlaidomis ar baudomis. Šis metodas tinka tais atvejais, kai klientas nori sumokėti skolą, tačiau jo pajamos yra ribotos.

Atvejo analizė: Nyderlandai. Ankstyvo įsiskolinimų nustatymo iniciatyva „Vroeg Eropaf“

Amsterdamo miestas inicijavo projektą, užpildantį spragą tarp prevencijos ir paramos: ankstyvo finansinių sunkumų nustatymo projektą, vadinamą „Vroeg Eropaf“.

Daugiau nei 50 % finansinių sunkumų patiriančių žmonių laiku nesikreipia pagalbos. Dėl finansinio raštingumo trūkumo, skolos keliamo psichologinio spaudimo, bejėgystės jausmo arba kitų žalingų su skolomis ar socialine atskirtimi susijusių veiksnių, dažnai skolininkai arba pernelyg pesimistiškai nusiteikę dėl skolos gražinimo galimybių, arba per daug optimistiškai vertina skolos išlaikymo kainą, jiems nežinomos skolų konsultavimo galimybės. Visuomenės stigma prieš skolininkus taip pat gali kelti gėdos jausmą prašant pagalbos.

2006 m. Amsterdame kai kurios skolų konsultavimo organizacijos pradėjo mažos apimties projektus su vietos būsto korporacijomis (nuomojančiomis apie 200 tūkstančių būstų). Šios korporacijos informavo skolų konsultavimo organizacijas apie rimčiausius nuomos mokesčio nemokėtojus. Jei tas asmuo dar nebuvo žinomas kaip turintis problemų dėl skolų, skolų konsultavimo organizacija per kelias dienas apsilankydavo jo namuose. Atlikus vertinimą paaiškėjo, kad šis metodas buvo naudingas ir skolininkui, ir kreditoriui. Remiantis šia patirtimi 2008 m. Amsterdame miestas nusprendė organizuoti plataus masto pavėluotų mokėjimų ankstyvo įspėjimo projektą, pavadintą „Vroeg Eropaf“: *aptikimas ir prevenciniai veiksmai ankstyvoje skolų stadijoje*.

Visiems projekto dalyviams „Vroeg Eropaf“ yra gana reiklus. Dirbant su projektu kreditoriams reikia priimti restruktūrizuotus mokėjimo pasiūlymus. Projektas taip pat sudėtingas skolų konsultavimo organizacijoms – pirmą kartą su klientais reikia susisiekti per kelias dienas nuo pranešimo. Visapusiška finansinės problemos analizė ir tikslus veiksmų planas turi būti parengti per 4 savaites. Amsterdame savivaldybė už skolų konsultavimo organizacijos darbą moka pagal principą „nėra sprendimo, nėra pinigų“, t.y., jei nėra asmeninio kontakto, vadinasi, nėra naudos (nepaisant pastangų), tad nėra ir finansavimo.

Informacija iš būsto korporacijų yra labai jautri privatumo požiūriu. Dėl šios priežasties kreditorius šią informaciją tiesiogiai perduoda skolų konsultavimo organizacijai (o ne savivaldybei). Kreditoriai ir skolų konsultantai nėra įprasti sąjungininkai, tad bendradarbiavimui reikalingos nuoseklios pastangos ir resursai, o duomenų apdorojimas turi būti skaidrus ir gerai organizuotas.

Rezultatai

2014 m. „Vroeg Eropaf“ gavo 3000 signalų iš Amsterdame būsto korporacijų. Taip pat 3 400 signalų iš energijos tiekėjų ir 4200 signalų iš sveikatos draudimo bendrovių. 70% žmonių, kuriuos aplankė „Vroeg Eropaf“, anksčiau nebuvo susidūrę su skolų konsultantu ar socialiniu darbuotoju. 47% aplankytų skolininkų reikėjo ilgalaikių skolų konsultacijų. Po 2014 m. atlikto tyrimo Socialinių reikalų ministerija paskelbė: „Remiantis socialinių kaštų-naudos analize, akivaizdu, kad „Vroeg Eropaf“ neša didelę grąžą. Amsterdame savivaldybei kiekvienas į projektą investuotas euras duoda 2,22 euro pelno.“ 2015 m. lapkričio 25 d. visi Amsterdame partneriai pasirašė naują sutartį, pagal kurią projektas buvo tęsiamas. Nuo to laiko, projektas taip pat išplėstas į dar dviejų miestų jurisdikcijas.⁴⁰

⁴⁰ EFIN (2016) Early detection and constructive response about households financial difficulties. Research working group on over-indebtedness. <https://www.finance-watch.org/wp-content/uploads/2018/12/EFIN-WG-Early-and-Friendly-VF-6Dec.pdf>

Atvejo analizė: Belgija. Ankstyvas skolų atpažinimas per komunalines paslaugas⁴¹

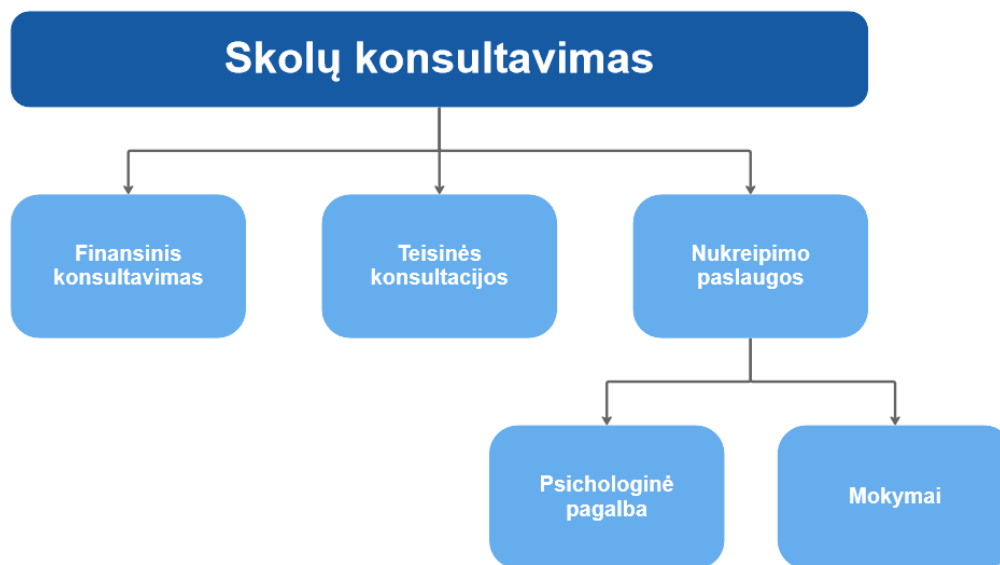
Teisė gyventi orų gyvenimą yra įtvirtinta Belgijos konstitucijoje, tad jos įstatymų leidėjai garantuoja namų ūkio teisę į komunalines paslaugas, tokias kaip vanduo, dujos ir elektra. Dalis šios teisės užtikrinimo yra galimybė gauti skolų konsultacijas. Jeigu namų ūkiai negali susimokėti savo elektros ar dujų mokesčių, šios paslaugos teikimas pereina iš privačių įmonių viešojo sektoriaus tiekėjui. Vandens tiekimas Belgijoje visada valdomas viešojo sektoriaus. Viešieji paslaugų teikėjai, norėdami atjungti namus nuo elektros, vandens ar dujų dėl nesumokėtų mokesčių, pirmiausiai turi kreiptis į Vietinę patariamąją komisiją (toliau – LAC). LAC susideda iš socialinio darbuotojo iš socialinių paslaugų teikėjo (toliau – OCMW), Socialinės gerovės tarybos nario (Raad voor Maatschappelijk Welzijn) ir komunalinių paslaugų kompanijos atstovo. Įstatymų leidėjai neleidžia atjungti paslaugų žmonėms vien tik dėl to, kad jie nesumokėjo mokesčių. OCMW turi įvertinti, ar namų ūkis nemoka mokesčių dėl perteklinių įsiskolinimų ar tiesiog dėl nenoro mokėti. Šis įvertinimas socialinį darbuotoją įpareigoja išsiaiškinti finansinę ir socialinę namų ūkių padėtį, mėginti susisiekti su namų ūkiais telefonu, asmeniškai, paštu ir vykdyti tyrimą net tada, kai susisiekti nepavyksta. Įvertinama, kiek energijos namų ūkis suvartoja, ar gali susimokėti, ar reikia nusiųsti skolų konsultavimui ar kitoms socialinėms paslaugoms, nes galbūt žmonės nepasinaudoja jiems priklausančiomis lengvatomis. Tuomet LAC sprendžia, ar atjungti juos nuo paslaugų, ar ne. LAC taip pat nusprendžia, kokia pagalba gali būti atitinkamam namų ūkiui tinkamiausia. Jei namų ūkis nepriima OCMW pagalbos ir nepateikia reikiamos informacijos, toks sprendimas turi būti gerbiamas, tačiau socialiniai darbuotojai skatinami pamėginti palaikyti asmenis viso proceso metu ir įtikinti sudaryti skolos mokėjimo planą.

Skolų konsultavimas

Konsultacijos dėl skolų (dar vadinamos konsultacijomis dėl pinigų arba konsultacijomis dėl kreditų) paprastai reiškia informavimą ir pagalbą žmonėms, kurie negali mokėti sutartinių įmokų už namų ūkio sąskaitas, vartojimo kreditus ar kitas finansines sutartis arba kuriems gresia pavojus, kad šių įmokų negalės mokėti. Ši paslauga gali būti skirstoma į tris pagrindines veiklos kryptis: finansinis konsultavimas, skirtas padėti planuoti kliento biudžetą ir skolos įmokas; teisinis konsultavimas, kurio metu skolininkams padedama naviguoti teisinius aktus ir teismo sprendimus, pildyti formas ir kontaktuoti su antstoliais; ir nukreipimo paslaugos, kuomet klientas nukreipiamas į kitas jam

⁴¹ https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/03/DebtAdvice_GoodPractices_OnlineSeminarSeries_MeetingReport.pdf [žiūrėta 2023-01-22]

reikalingas paslaugas, kaip psichologinė pagalba ar socialinių įgūdžių mokymai, teikiančias institucijas (žr. 8 pav.).

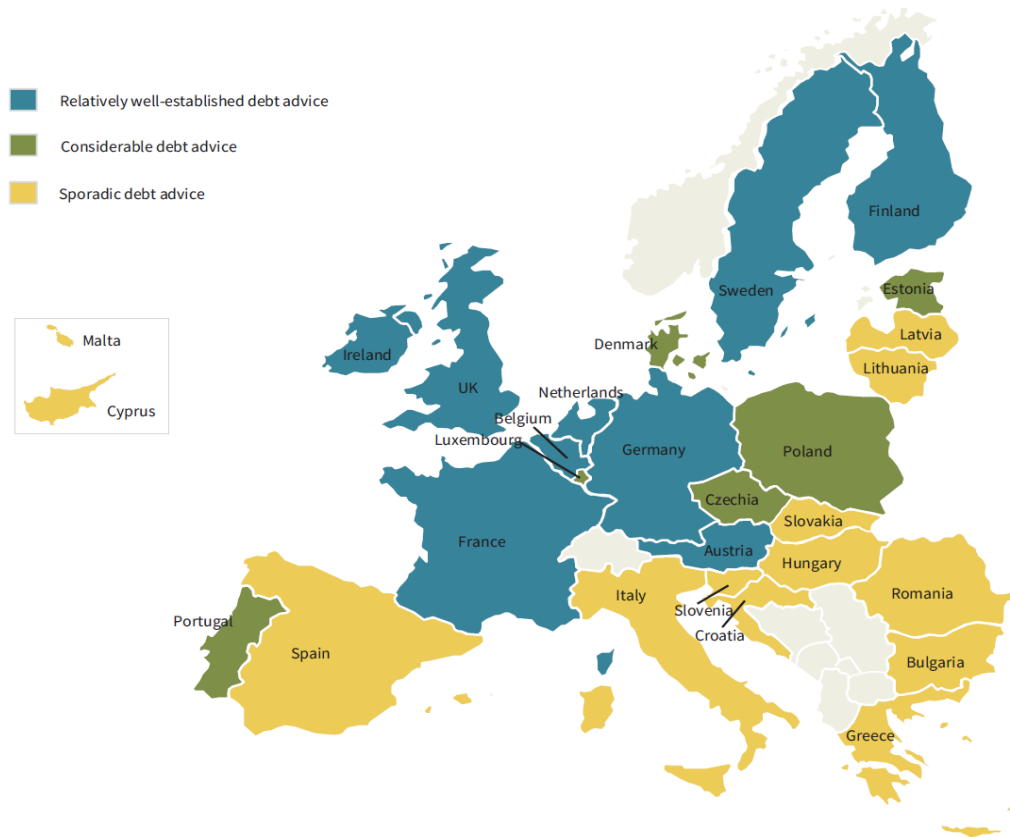
8 pav. Skolų konsultantų veikla

Skolų konsultavimas yra palyginti gerai žinoma ir išplėtotą paslauga tik keliose Europos valstybėse. Eurofund (2020) tyrimas apie perteklinių įsiskolinimų sprendimo būdus Europoje išskiria Austriją, Belgiją, Prancūziją, Vokietiją, Airiją, Nyderlandus, Švediją ir Jungtinę Karalystę kaip gerai išplėtotų skolų konsultacijų tinklų pavyzdžius. Šiose šalyse paslaugos iš esmės apima visą šalį ir jomis naudojasi palyginti didelė gyventojų dalis, o programos dažnai pradėtos dar devintajame praeito amžiaus dešimtmetyje.

Šalyse, kuriose skolų konsultacijos yra mažiausiai išplėtos arba jų visai nėra, pernelyg įsiskolinę žmonės dažnai kreipiasi į privačius teisininkus, nereguliuojamus finansų konsultantus, socialinės paramos organizacijas, socialinius darbuotojus ar vartotojų organizacijas, neturinčias gerai parengtų skolų konsultantų. Eurofund pabrėžia, kad tarp šalių, kuriose konsultavimo skolų klausimais tinklai yra ypač silpni, yra Bulgarija, Ispanija, Italija, Kroatija, Kipras, **Lietuva**, Malta ir Slovėnija (žr. 9pav). Paveikslėlyje tamsiai žalia spalva pažymėtos šalys su gerai išplėtotą skolų konsultavimo sistema, žalsvos šalys – su nemažai skolų konsultavimo paslaugų, o geltona spalva žymimos šalys su prastai išplėtotomis, pavienėmis paslaugomis.⁴² Šalys, kurios yra pažymimos kaip turinčios gerai išplėstas skolų konsultacijų sistemas (Austrija, Belgija, Prancūzija, Vokietija, Airija ir kt.), pasižymi savaesniu

⁴² Eurofound (2020), Addressing household over-indebtedness, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

viešųjų valstybinių institucijų vaidmeniu – šiose šalyse skolų konsultavimu pagrinde užsiima nacionalinės viešos programos, regioninės valdžios organai arba savivaldybės.

9 pav. Eurfound (2020) Skolų konsultavimo paslaugų prieinamumas 2019 m⁴³.

Skolų konsultavimas itin svarbus, nes padeda namų ūkiams susitvarkyti savo biudžetą ir finansinius įsipareigojimus. Skolų konsultantai atlieka mediatoriaus vaidmenį tarp skolininkų, kreditorių ir antstolių, taip įgalindami ikiteisminius neformalius skolų restruktūrizacijos planus, pagal kuriuos sudaromas naujas mokėjimo planas finansinius sunkumus patiriantiems asmenims.

Nors skolų restruktūrizacija dažnai atvejais yra siūloma kreditorių kaip galimybė skolininkams ar asmenims, patiriantiems finansinius sunkumus, lengviau vykdyti savo finansinius įsipareigojimus, informacija apie tai gali būti sunkiai prieinama, patį procesą dažniausiai turi inicijuoti skolininkas, o tam gali trūkti gebėjimų ir resursų, o derybų efektyvumas ribojamas galios disbalanso tarp derybininkų. Skolų konsultantai išlygina galios balansą ir informacijos asimetriją.

⁴³ ibid

Atvejo analizė: JAV

Nacionalinio kreditų konsultavimo fondo (toliau – NFCC) užsakymu atliktame tyrime 18 mėnesių buvo stebima daugiau kaip 12 000 žmonių, iš kurių pusė gavo konsultacijas, o kita pusė – ne. Rezultatai patvirtino konsultavimo naudą.

Konsultuoti asmenys dalyvavo NFCC programoje „Aštrinkite savo finansinį dėmesį“ (angl. k. *Sharpen Your Financial Focus*), kuri buvo pradėta siekiant patobulinti organizacijos kreditų konsultavimo modelį. Nenuostabu, kad „Sharpen“ klientams trūko finansų valdymo įgūdžių. Tik trečdalis jų susidarydavo mėnesio išlaidų biudžetą. Du trečdaliai jų naudojami kredito kortelėmis, o 21% nurodė, kad naudojami penkiomis ar daugiau kortelių. Dėl prastų jų finansinių įpročių kilo problemų. Beveik 42% mokėjo tik minimalų kas mėnesį mokėtiną kortelių likutį, o 75% teigė, kad sulaukė sąskaitų išieškotojų skambučių. Po trijų programos mėnesių rezultatai įtikinamai parodė, kur kreditų konsultavimas padėjo.

Tyrimo rezultatai:

- Du trečdaliai konsultuotų klientų teigė, kad jiems geriau sekasi valdyti pinigus ir jie labiau pasitiki savo finansais.
- Trys ketvirtadaliai teigė, kad jie nuosekliau moka skolas, nors 30 proc. nurodė, kad vis dar moka delspinigius.
- Klientai sumažino savo apyvartines skolas vidutiniškai beveik 6 000 JAV dolerių. Tai buvo 3600 dolerių daugiau nei grupės, kuriai konsultacijos nebuvo teikiamos, vidurkis. „Sharpen“ klientai sumažino bendrą skolą beveik 9 000 JAV dolerių. Tai buvo 11 300 JAV dolerių daugiau nei lyginamosios grupės, kurios bendra skola per 18 mėnesių po konsultavimo padidėjo, vidurkis. Vidutinis „Sharpen“ klientų kredito balas taip pat pagerėjo 14 punktu. Apatiniui ketvirtadaliui klientų jis padidėjo 50 punktu.

Pagerėję kredito balai reiškė, kad jie galėjo gauti mažesnes hipotekos, refinansavimo ir kitų paskolų palūkanų normas. Be to, jie turėjo daugiau galimybių derėtis dėl asmeninių paskolų iš bankų ar kitų institucijų. „Apskritai šis vertinimas rodo, kad klientų, kuriems teikiamos konsultacijos skolų klausimais, skolos statistiškai reikšmingai sumažėjo, palyginti su lyginamąja grupe“, – teigiama tyrime.⁴⁴

⁴⁴ Roll, S. and Moulton, S. (2016). The NFCC's Sharpen Your Financial Focus Initiative Impact Evaluation. <https://www.incharge.org/wp-content/uploads/2015/06/NFCC-OSU-Credit-Counseling-Statistics-Final-Report-2016.pdf>

Atvejo analizė: Airija. Nacionalinė finansinio konsultavimo paslaugų platforma MABS

Pinigų konsultavimo ir biudžeto sudarymo tarnyba (*angl. Money Advice and Budgeting Service, MABS*) – tai Airijos vyriausybės teikiama paslauga, padedanti asmenims ir šeimoms Airijoje tvarkyti savo finansus ir spręsti skolų problemas. MABS teikia nemokamas, konfidencialias ir nepriklausomas konsultacijas žmonėms, kurie susiduria su finansiniais sunkumais. Paslauga gali naudotis visi, nepriklausomai nuo jų pajamų ar aplinkybių. MABS konsultantai teikia informaciją ir patarimus įvairiais finansiniais klausimais, įskaitant biudžeto sudarymą, skolų valdymą, būsto paskolų įsiskolinimų sprendimą ir socialinių išmokų gavimą. Jie taip pat gali padėti užpildyti formas, vesti derybas su kreditoriais ir atstovauti teisme.

MABS veikia per 60 vietinių biurų visoje Airijoje, taip pat su konsultantais galima susisiekti telefonu arba el. paštu. Asmenys gali kreiptis patys arba juos gali nukreipti kitos organizacijos, pavyzdžiui, socialinės rūpybos agentūros arba teismai. Be to, MABS taip pat rengia finansinio švietimo ir informavimo programas mokykloms, bendruomenės grupėms ir kitoms organizacijoms, kad skatintų finansinį raštingumą ir padėtų žmonėms priimti pagrįstus sprendimus dėl savo finansų.

Programą finansuoja nacionalinė Piliečių informavimo valdyba (toliau – CIB), tačiau ne paslaptis, kad programai nuolat trūksta lėšų ir darbuotojų. COVID–19 pandemijos metu paslauga pripažinta esmine, tačiau klientai patyrė itin ilgą eilę. Nors empirinio programos poveikio vertinimo nėra, MABS programa akademikų ir skolų specialistų pripažinta pavyzdine gerąja praktika kitoms šalims sprendžiant perteklinių įsiskolinimų problemą.

Esminė pamoka iš daugelio iki šiol minėtų pavyzdžių parodo, kiek svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas užkertant kelią skoloms, identifikuojant finansinius sunkumus patiriančius asmenis bei teikiant jiems konsultacijas. Įsiskolinimų problema yra kompleksinė ir horizontali – apima įvairius socialinius ir ekonominius aspektus. Dėl plataus skolų ekosistemos „pasiskirstymo“, vienai institucijai gali būti sunku prisiimti atsakomybę ją spręsti. Todėl sprendimų iniciatoriams būtina strategiškai užimti kolektyvinės atsakomybės poziciją.

Atvejo analizė: Vokietija. Skolų konsultavimo iššūkiai

Vokietijoje, beveik visi žmonės, kurie yra rizikos grupėje patekti į perteklinių įsiskolinimų spąstus, galėtų gauti skolų konsultavimo paslaugas. Tai šalis, kuri dažnai minima kaip turinti itin gerai išvystytą skolų konsultavimo sistemą. Šios paslaugos gali būti teikiamos telefonu ar internetu, tačiau dėl labai didelio poreikio, eilės šią paslaugą gauti vidutiniškai siekia 4 mėnesius, o jei reikia pagalbos su nuomos apmokėjimu – net iki 8 mėnesių. 2023 metais Vokietijoje buvo 1450 skolų konsultavimo įmonių. Didžioji dalis jų priklauso savivaldybėms, NVO arba labdaros organizacijoms, tokioms kaip

Caritas. Apie 90% skolų konsultantų yra darbuotojai, turintys socialinio darbo išsilavinimą (ir tuomet tai jų vienintelis darbas), o likę – teisinį. Jei konsultavimą teikianti įmonė neturi teisininko, tuomet jie turi pirkti teisininko paslaugas, kad užtikrintų šios pagalbos pasiekiamumą. Skolų konsultavimo paslaugos yra priskiriamos prie būtinųjų paslaugų asmenims, norintiems ir galintiems dirbti ir gaunantiems tam tikrą socialinę paramą. Tačiau ši paslauga nėra įtvirtinta kaip teisė. Vokietijoje apie 6 mln. žmonių turi perteklinių įsiskolinimų ir realiai tik apie 10-15% jų gauna paramą skolų konsultavimo centruose. Dirbantys asmenys, studentai ir pensininkai neturi galimybės gauti šias paslaugas visose savivaldybėse. Vokietijoje taip pat nėra valstybės lygmens skolų konsultavimo reguliavimo – tai paliekama federalinių žemių jurisdikcijai ir laikomasi subsidiarumo principo (valstybė įsikiša tik tuomet, kai nepavyksta rasti kitų būdų). Pavyzdžiui, kai kuriose žemėse šias paslaugas finansuoja bankai. Taip pat nėra skiriama pastovaus paslaugų finansavimo ir dėl jo tenka kreiptis kas kelis metus. Kadangi jis neretai gaunamas už kiekvieną klientą, kartais konsultantai gali nenorėti paimti kliento, kuris turi labai daug bylų, nes tai tiesiog užima per daug laiko arba jiems trūksta konsultantų. Teikiantieji šias paslaugas jau seniai iš valstybės reikalauja, kad 50 tūkst. gyventojų būtų skiriama po 2 pilnu etatu dirbančius skolų konsultantus. Naujausiais paskaičiavimais, link 2023 žiemos pabaigos, apie 15mln. žmonių pritrūks pinigų, kai juos pasieks sąskaitos už vandenį ir energiją. Tad tol, kol teisė į skolų konsultavimą nebus įtvirtinta įstatymais, tol bus žmonių, kuriems reikės tokios pagalbos, tačiau ji bus nepasiekiamas.⁴⁵

Atvejo analizė: Slovakija. Skolų konsultavimo programos sukūrimas

Eurofund (2020)⁴⁶ duomenimis, Slovakija priklauso šalims su silpnu skolų konsultavimo tinklu ir išsibarsčiusia pagalba. Skaičiuojama, kad apie 50 tūkst. Slovakijos gyventojų yra pradėję asmeninio bankroto procedūras ir apie 200tūkst. namų ūkių gyvena žemiau ES skurdo ribos, o neapmokėta skola siekia 1 mlrd. eurų.⁴⁷ Slovakijos namų ūkių skola 2017-2018 metų pirmąjį pusmetį augo sparčiausiai visoje ES. Didžioji dalis skolos – paskolos būstui. Ši skola ir toliau augo Covid-19 pandemijos metu. Dėl to ne visi namų ūkiai gali įvykdyti savo finansinius įsipareigojimus. 2017 metais Teisinės pagalbos centras ėmė teikti nemokamas fizinio asmens bankroto procedūros paslaugas. Nors galimybė rengti bankrotą egzistavo nuo 2006 metų, 2017 metais jo sąlygos buvo atlaisvintos, buvo padidintas jo prieinamumas ir pradėta sisteminė pagalba juo pasinaudoti skurde gyvenantiems žmonėms. Tačiau nemokamą bankroto pagalbą teikiantis centras specializuojasi tik tame, tad buvo poreikis ir perteklinių įsiskolinimų problemos sprendimui per skolų konsultavimo paslaugas.

⁴⁵ECDN PEPI Webinar 2023 01 18

⁴⁶ Eurofound (2020), Addressing household over-indebtedness, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

⁴⁷ <https://ecdn.eu/2021/11/04/slovakia-current-debt-advice/> [žiūrėta 2023-01-22]

2020 metais, Socialinės apsaugos, darbo ir šeimos ministerija pradėjo pilotinį projektą pavadinimu „Nemokamas skolų konsultavimas“ (*Bezplatné dlhové poradenstvo*). Kaip dalis projekto, buvo pradėta skolų konsultavimo paslauga Bratislavoje 2020 metais, o 2021 metais ir Prešov mieste. 2022 metų sausį atsidarė 6 regioniniai ofisai, o projekto tikslas yra per metus atidaryti iš viso 46 skolų konsultavimo ofisus.⁴⁸ Kiekvienas ofisas turi turėti 4 darbuotojus – ofiso administratorių ir 3 konsultantus. Konsultantai turi turėti skirtingus išsilavinimus ir specializuotis finansų konsultavime, teisiniame konsultavime ir psichologiniame bei socialiniame konsultavime. Konsultantai apmokomi skolų konsultavimo etikos pagrindų. Visi ofisai yra tiesiogiai pavaldūs Socialinės apsaugos, darbo ir šeimos ministerijai. Šis projektas finansuojamas ES lėšomis.⁴⁹

Skolų konsultavimo paslaugos teikiamos nemokamai ir apima trijų tipų pagalbą: ekonominę, teisinę ir psichologinę. Ekonominė pagalba prasideda nuo namų ūkio skolos įvertinimo, taip pat įvertinamos pajamos ir su išlaidomis susiję įpročiai. Tuomet pateikiamos rekomendacijos, kaip optimizuoti savo biudžetą. Teisinė pagalba įvertina esamus finansinius įsipareigojimus ir pasirašytas sutartis. Psichologinė pagalba padeda su patiriamomis perteklinių įsiskolinimų pasekmėmis psichikos sveikatai ir moko atsparumo finansiniam ir emociniam stresui ir padeda išmokti naujų elgesio būdų. Piloto pradžioje ši pagalba buvo teikiama Užimtumo tarnyboje registruotiems ir darbo ieškantiems asmenims, tačiau dabar ši pagalba atvira visiems.⁵⁰ Planuojama, kad nuo 2027 metų ši programa bus pilnai valstybės finansuojama.⁵¹

Ikiteisminės priemonės

Skolų byloms patekus į teismo ir antstolių rankas žymiai padidėja socialiniai, ekonominiai ir administravimo kaštai, kyla psichinės sveikatos žalos, skurdo, socialinės atskirties, bedarbystės ir benamystės rizika. Nyderlandų duomenys rodo, kad vidutiniškai 100 000 eurų išleidžiama nemokių asmenų skoloms išieškoti. Vidutinė išieškomų skolų suma yra 35 000 EUR, o daugeliu atvejų galiausiai pavyksta išieškoti tik 10 proc. skolų. Tai reiškia, 100 000 eurų išleidžiama išieškoti 3500 eurų skolos⁵². Tai, kartu su poveikiu žmogui individualiu lygmeniu, sudaro stiprias paskatas spręsti perteklinio įsiskolinimo problemą skoloms dar nepasiekus teismų. Vienas pagrindinių ikiteisminių skolos sprendimo metodų yra neformali skolos restruktūrizacija, kuomet peržiūrimos skolos gražinimo sąlygos, kiekis ir terminai.

⁴⁸ Addressing households' indebtedness: Slovakia is building a network of debt advisory services ESPN Flash Report 2022/10

⁴⁹ <https://ecdne.eu/2021/11/04/slovakia-current-debt-advice/> [žiūrėta 2023-01-22]

⁵⁰ Addressing households' indebtedness: Slovakia is building a network of debt advisory services ESPN Flash Report 2022/10

⁵¹ Presentation of the PEPPI project by ECDN October 2022.

⁵² Nibud, Overkoepelende blik op de omvang en preventie van schulden in Nederland, 2014

Atvejo analizė: Prancūzija – skolos padengimas, parama ir pertrauka⁵³

Prancūzijoje skolų restruktūrizacija galima keliomis formomis. „Skolos padengimo procedūra“ – ši skolų sprendimo neteisimine tvarka procedūra buvo nustatyta dar 1990 m. (vadinamasis Neiertz įstatymas). Pernelyg įsiskolinę namų ūkiai gali kreiptis į regioninę „įsiskolinimų komisiją“ (dažnai tame pačiame regione yra kelios įstaigos), administruojamą Prancūzijos banko (Banque de France). Skolininkui ji yra nemokama. Pradinis procedūros etapas grindžiamas bandymu padėti skolininkui ir kreditoriams neformaliai susitarti, remiantis sudarytu skolos grąžinimo grafiku ir prireikus atidedant skolos grąžinimo terminą. Jei šiame etape nepavyksta susitarti, teismas skolininkų prašymu gali parengti priemones, kuriomis būtų padengta arba atidėta skola, arba moratoriumą, kuris taikomas ir skolininkui, ir kreditoriams. Trys ketvirtadaliai skolininkų pasinaudojo šiomis priemonėmis, kad išspręstų finansinius sunkumus. Teisminė procedūra galima tik po kreipimosi į įsiskolinimų komisiją ir kai neįmanoma pasinaudoti jokia oficialia neteisimine procedūra (pavyzdžiui, jei skolininkas neturi lėšų skolai grąžinti).

„Cour des comptes“ ataskaitoje ši procedūra vertinama teigiamai. Ji laikoma veiksmingu ir subalansuotu perteklinio įsiskolinimo problemos sprendimo būdu, nes joje derinami neteisminiai ir teisminiai metodai, taip pat suteikiama galimybė sudaryti skolos grąžinimo planą, taikyti moratoriumą arba bankrotą (su turto likvidavimu arba be jo). Tačiau abejojama jos veiksmingumu, nes 17% pareiškėjų kreipiasi antrą kartą dėl to, kad nepavyko rasti sprendimo pirmajame etape. Ataskaitoje teigiama, kad sunkumų kyla dėl to, kad šis metodas yra pernelyg administracinis. Komisijos neturi pakankamai laiko ar išteklių susitikti su skolininku ir atlikti išsamų vertinimą, kad galėtų nustatyti tikrai tinkamą ir individualų skolos grąžinimo planą. Dar vienas trūkumas – paramos skolininkui, kai jau susitarta dėl sprendimo, trūkumas. Nepaisant to, kad įstatyme numatyta, jog socialinis darbuotojas turėtų padėti skolininkui vykdant grąžinimo planą, nebuvo skirta lėšų šiai paslaugai teikti.

Kai finansiniai sunkumai kyla dėl neplanuoto skolininko padėties pasikeitimo ir galima tikėtis, kad padėtis pagerės, kitas būdas yra teisinė galimybė taikyti „skolos poilsio“ procedūrą (Délais de grâce) (Vartotojų kodekso L313– 12 straipsnis). Teisėjas, atsižvelgdamas į skolininko padėtį, gali sustabdyti skolos grąžinimą arba pratęsti skolos grąžinimo grafiką dvejiems metams. Šis sprendimas skiriasi nuo tų, kurie galimi per daug įsiskolinusiems skolininkams, tačiau juo siūlomas laikinas sprendimas žmonėms, susiduriantiems su laikiniais kredito sunkumais. Toks sprendimas yra plačiai prieinamas ir kainuoja nedaug, tačiau jis yra nėra plačiai žinomas.

⁵³ EFIN (2016) Early detection and constructive response about households financial difficulties. Research working group on over-indebtedness. <https://www.finance-watch.org/wp-content/uploads/2018/12/EFIN-WG-Early-and-Friendly-VF-6Dec.pdf>

Prancūzijoje yra keletas valstybinių fondų, kurie padeda žmonėms grąžinti įsiskolinimus už nuomą ir nuompinigius, pavyzdžiui, FSL (Fonds de solidarité logement), kuris skirsto finansinę pagalbą finansinius sunkumus patiriantiems asmenims, kad jie netaptų benamiais. Tokie fondai yra plačiai prieinami per socialinius darbuotojus, tačiau taikomi įvairūs tinkamumo kriterijai. Kitų rūšių skoloms (mobiliojo telefono, kredito ir kt.) paprastai nėra jokio valstybinio fondo.

Atvejo analizė: Jungtinė Karalystė – finansinio ir psichologinio atokvėpio programa „Breathing Space“

Apskaičiuota, kad Jungtinėje Karalystėje yra apie 9 mln. pernelyg įsiskolinusių žmonių, iš kurių tik apie 1,1 mln. kasmet gauna konsultacijas. Dar nuo 0,65 iki 2,9 mln. žmonių turėtų naudoti konsultacijų dėl skolų, tačiau jų nesikreipia. Net ir tie, kurie kreipiasi pagalbos, dažnai tai daro vėlai ir dažnai pasirenka greičiausią, o ne tvariausią sprendimą.⁵⁴

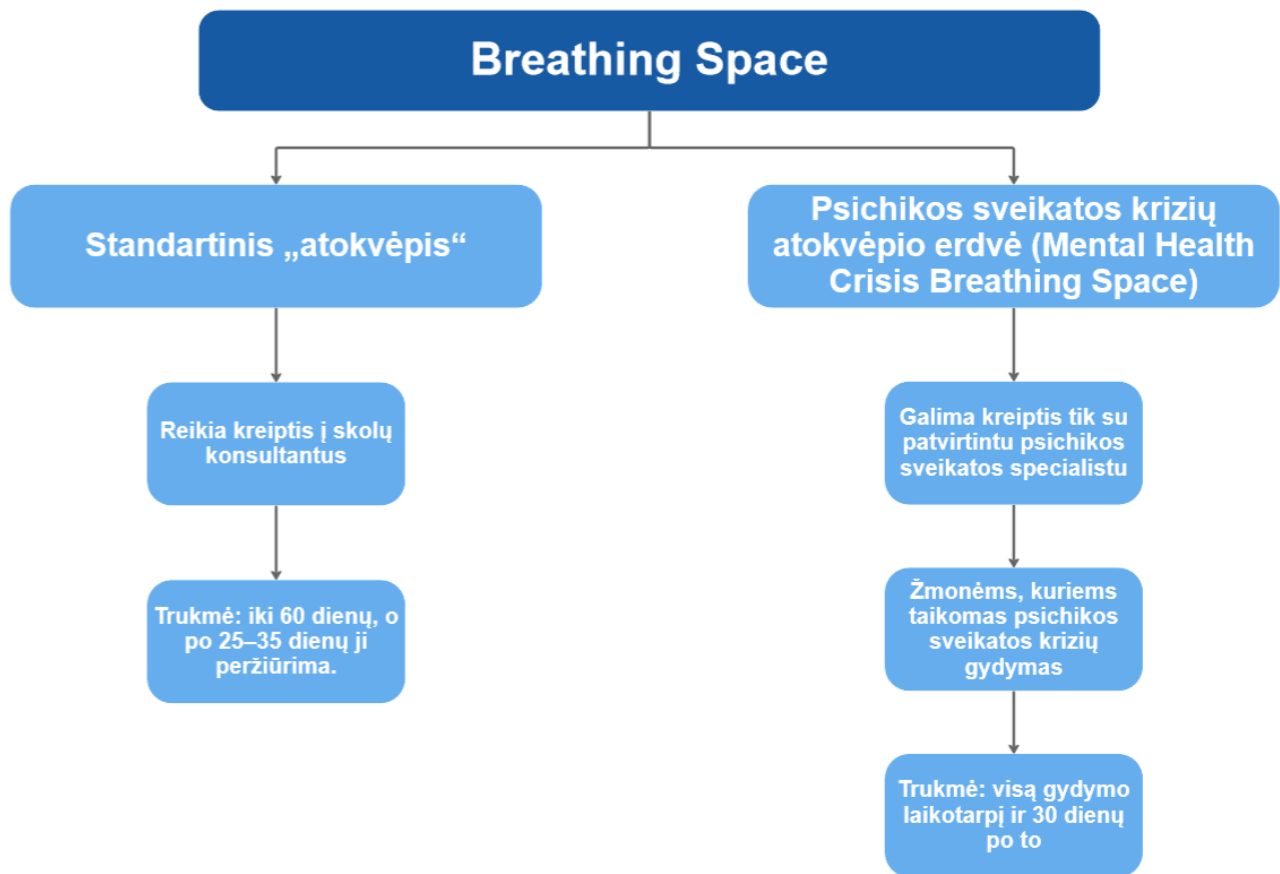
„Breathing Space“ – tai novatoriška parama skolininkams, suteikianti laikiną apsaugą nuo kreditorių, jei skolininkas patiria finansinių arba psichologinių sunkumų. Į programą įeina du pagrindiniai veiksmai:

- įšaldoma didžioji dalis palūkanų, mokesčiai ir rinkliavos už skolas;
- ir sustabdoma dauguma vykdymo veiksmų ir kreditorių kontaktų.

Tai trumpalaikė galimybė, skirta sukurti laiko ir erdvės konsultuotis dėl skolų ir rasti ilgalaikį sprendimą pertekliniam įsiskolinimui.

Ši programa gali būti dviejų rūšių - standartinis „atokvėpis“ ir psichikos sveikatos krizių atokvėpio erdvė (žr. 10 pav.).

⁵⁴ Wyman (2018) Independent Review of the Funding of Debt Advice in England, Wales, Scotland, and Northern Ireland. https://masassets.blob.core.windows.net/cms/files/000/000/900/original/Peter_Wyman_Review_of_Debt_Advice_Funding_2018.pdf

10 pav. Jungtinės karalystės atokvėpio programa

Programos poveikis

JK valstybės išdininkų atlikta programos poveikio analizė rodo, jog „Breathing Space“ padidins konsultacijų dėl skolų naudą tiems, kurie jau kreipiasi dėl jų, ir paskatins daugiau probleminių skolų turinčių asmenų kreiptis dėl jų. Skolų konsultavimo agentūros apskaičiavo, kad konsultacijų dėl skolų vertė bus 14 % didesnė, ir prognozuojama, kad per vertinimo laikotarpį dėl programos „Breathing Space“ konsultacijų kreipsis dar 1,3 mln. skolininkų. Tai paskatins didesnį kreditorių išieškojimą (6109,0 mln. GBP), duos naudos darbdaviams (3708,3 mln. GBP) ir sumažins neigiamas skolininkų psichinės ir fizinės sveikatos pasekmes (2153,4 mln. GBP). Be to, skolininkai gaus naudos iš ekonominių pervedimų, kurie bus lygūs atvirkštinei kreditorių patirtų išlaidų dėl įšaldytų palūkanų ir mokesčių bei vėluojančių įplaukų sumai (1673,7 mln. GBP).

Pabrėžiama ir skolininkams teikiama nepiniginė nauda:

- mažesnė priklausomybė nuo valstybės subsidijuojamo būsto;
- daugiau teigiamų išsilavinimo ir užimtumo rezultatų, iš dalies dėl didesnio tėvų įsitraukimo;

- mažesnė rizika vaikams patekti į globos sistemą;
- mažesnis nusikaltimų iš nevilties lygis; mažesnė iškeldinimo arba nuosavybės teisių atėmimo rizika; mažesnė darbo praradimo rizika;
- mažesni santykių nutrūkimo rodikliai;
- didesnis socialinės apsaugos panaudojimas;
- mažiau mažų įmonių bankrotų ir palankesnės galimybės gauti kreditą ateityje.
- kreditoriai gaus naudos dėl sumažėjusios „skolų rato“ rizikos, t.y., kai skolininkai skolinasi iš vieno kreditoriaus, kad sumokėtų kitam.⁵⁵

Ikiteisminių priemonių prieinamumu suinteresuotos visos pusės – skolininkai, kreditoriai, antstoliai ir valstybė. Tai yra būtina skolų sprendimo paslauga, kuri mažina išieškojimo kaštus, psichologinę žalą, nemokumo galimybę ir kitas su priverstiniais išieškojimais susijusias socialines bei finansines išlaidas, tuo pat mažinant perteklinių įsiskolinimų riziką. Deja, klientai ne visada žino ir gali pasinaudoti skolos restruktūrizacija, net jei ji yra siūloma. Milijonams žmonių, kurie jau yra patekę į skolų išieškojimų sistemą, būtina užtikrinti minimalius poreikius ir motyvaciją likti darbo rinkoje, todėl kitame skyriuje bus apžvelgiama išskaitų reguliacija.

Išskaitų reguliacija

Išskaitų skoloms padengti reguliavimas yra vienas iš pagrindinių įrankių siekiant, kad kreditorius galėtų atgauti pinigus, bet taip pat įtvirtinama tam tikra skolininko apsauga, kad jis galėtų patenkinti būtiniausias pragyvenimo reikmes.⁵⁶ Kaip minėta „Kurk Lietuvai“ Skolų situacijos Lietuvoje apžvalgoje⁵⁷, didelės išskaitos iš algos gali skatinti žmones nustoti dirbti ir priklausyti nuo socialinės ir piniginės paramos, dirbti šešėlyje, nemotyvuoti grįžti į darbo rinką. Lietuvoje išieškojimo iš skolininko darbo užmokesčio ir kitų jam prilygintų pajamų tvarka nustatoma CPK 733-743 straipsniuose.⁵⁸ Šiuo metu iš MMA galima išskaityti 20 % turint vieną bylą arba 30 % turint kelias bylas (arba išieškant išlaikymą, žalą, padarytą suluošinimu ar kitokiu sveikatos sužalojimu, taip pat maitintojo gyvybės atėmimu), o iš sumos, viršijančios MMA galimos išskaitos iki 50 %. Lentelėje pateikiama išieškojimo iš darbo užmokesčio tvarka keliose Europos valstybėse paremti naujausiais 2023 metų duomenimis. Daugelyje šalių iš MMA nevykdomos jokios išskaitos (išskyrus išlaikymą vaikams), o iš sumos, viršijančios MMA, dažnai išskaitoma ne daugiau 30 %.

⁵⁵ HM Treasury (2020) Breathing Space impact assessment.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/863869/Breathing_Space.pdf

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus 2016-05-10 analitinės apžvalgos Nr. 16/43 apie fizinių asmenų įsiskolinimų priverstinio išieškojimo tvarkos Europos valstybėse santrauka

⁵⁷ http://kurklt.lt/wp-content/uploads/2022/11/Skolu-situacijos-Lietuvoje-apzvalga_KL-Simona-ir-Rokas_2022-12-16.pdf [žiūrėta 2023-01-17]

⁵⁸ <https://www.infolex.lt/ta/77554> [žiūrėta 2023-01-17]

Valstybė	Išieškojimo iš darbo užmokesčio ir kitų pajamų tvarka
Airija	<p>2015 m. civilinės skolos (procedūrų) įstatymas įtvirtina išieškojimo, vykdant išskaitas iš darbo užmokesčio ir socialinių išmokų, galimybę.</p> <p>Sprendimą dėl išieškojimo iš darbo užmokesčio priima teismas ir nustato išskaitų dydžius, kurie turi užtikrinti sprendimo įvykdymą per protingą terminą. Apsaugotas darbo užmokesčio dydis, po išskaitymo turintis likti skolininkui, negali būti mažesnis nei, atsižvelgus į konkrečias skolininko gyvenimo aplinkybes, reikia jo būtinosioms reikmėms patenkinti. Teismas, priimdamas išskaitos nurodymą, privalo būti įsitikinęs, jog nurodyme nustatytomis sąlygomis skolininkui liks pakankamai lėšų jo ir nuo jo priklausomų asmenų išlaikymui.</p> <p>Atskaitymas iš socialinių išmokų galimas tik tuo atveju, jeigu, atsižvelgus į konkretaus skolininko gyvenimo sąlygas, jam liks pakankamai lėšų pragyventi ir išlaikyti nuo jo priklausomus asmenis. Išskaitymas neturi būti atliekamas, jeigu dėl jo pagal socialinių išmokų schemą skolininko gaunamų lėšų suma tampa mažesnė už 2005 m. Socialinės gerovės konsolidavimo įstatymo 4 priedo I dalies 10 punkte nustatytą dydį – 218 EUR (per savaitę).</p>
Estija	<p>Išieškojimas iš pajamų reglamentuojamas Vykdymo proceso kodekse. Jame nustatyta, kad iš darbo pajamų negali būti išieškoma, jei jos neviršija nustatyto minimaliojo mėnesio atlyginimo dydžio arba atitinkamos pajamų dalies, nustatytos savaitei ar dienai (132 str. 1 d.). Išimtis – išlaikymo vaikams išieškojimas, bet skolininkui turi likti ne mažiau kaip pusė nustatyto MMA dydžio. Iš pajamų, kurios yra mažesnės už Estijos statistikos tarnybos skelbiamą pragyvenimo minimumo dydį, neišskaitoma.</p> <p>Iš pajamų dalies, viršijančios sumą, iš kurios negali būti išieškoma, galima išskaityti 2/3 sumos, atitinkančios ne daugiau kaip 5 minimaliuosius atlyginimus, ir visas pajamas, viršijančias 5 minimaliuosius atlyginimus, jei išskaitoma suma neviršija 2/3 bendros pajamų sumos. Šios ribos netaikomos, kai išieškomas išlaikymas vaikui.</p> <p>Iš valstybinių pensijų gali būti išieškoma tik įstatymu nustatyta šios pensijos dalis. Pagal Valstybinių pensijų draudimo įstatymą, gali būti išskaityta iki 50 % valstybinės pensijos, bet mažiausiai 50 % nacionalinės pensijos dydžio turi būti išsaugota pensininkui</p>
Jungtinė Karalystė	<p>Išieškotojui prašant, teismas gali priimti išskaitos iš darbo užmokesčio nurodymą, kuriuo skolininko darbdavys įpareigojamas išskaitytą iš darbo užmokesčio sumą persiųsti teismui, kuris perduoda ją išieškotojui. Spręsdamas, kiek skolininkas išgali mokėti išieškotojui, teismas nustato minimalią pinigų sumą, kurios reikia skolininkui pragyventi – vadinamąjį apsaugotą uždarbio dydį. Iš skolininko galima išieškoti tik šį dydį viršijančią darbo užmokesčio dalį. Išskaitos nurodymas neišduodamas, jei įsiskolinimas yra mažesnis nei 50 GBP, taip pat tada, kai skolininko darbo užmokestis nuolat neviršija įstatymu įtvirtinto apsaugoto darbo užmokesčio dydžio (šiuo metu 150 GBP per savaitę).</p> <p>Kai kuriais atvejais galimas neteisminis išieškojimas, valstybės institucijoms tiesiogiai nurodant darbdaviui atlikti tam tikro dydžio išskaitas iš skolininko darbo užmokesčio. Tokie privalomi mokėjimai iš darbo užmokesčio įsiskolinimui padengti apskaičiuojami pagal nustatytas formules. Tačiau skolininkui po išskaitymo turi likti ne mažiau kaip 60 % jo grynujų pajamų.</p> <p>Kai iš to paties asmens išieškoma ne viena skola, antstolis privalo pagal galimybes išieškoti jas kartu ir taip sumažinti atlygį ir kitas susijusias išlaidas. Tai reiškia, jog paprastai už vykdymo ir pardavimo stadijas sumokama tik vieną kartą.</p>

<p>Latvija</p>	<p>Išskaitos iš darbo užmokesčio ir jam prilyginamų pajamų reglamentuotas Civilinio proceso įstatyme.</p> <p>Išieškant skolą iš darbo užmokesčio išskaičiuojama suma negali viršyti 30 % skolininko mėnesinio darbo užmokesčio, o skolininkui turi likti ne mažesnė nei 1 minimaliojo mėnesinio darbo užmokesčio suma.</p> <p>Išieškant išlaikymą vaikui, žalą dėl sveikatos sužalojimo, mirties, nusikalstamos veikos galima išskaityti iki 50 % MMA.</p>
<p>Lenkija</p>	<p>Išieškant iš darbo užmokesčio:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) alimentus – iki 3/5. 2) išskaitų kitoms prievolėms vykdyti ir avansinių išmokų išskaitų suma negali viršyti pusės darbo užmokesčio, o bendra suma su išskaitomis alimentams išieškoti negali būti didesnė negu 3/5 darbo užmokesčio. Piniginių baudų išskaitos atliekamos nepriklausomai nuo kitų išskaitų. <p>Išieškant pinigų sumas kitoms prievolėms nei alimentų mokėjimas vykdyti, negalima išskaityti iš darbo užmokesčio dalies, kuri yra lygi teisės aktais nustatytam minimaliajam darbo užmokesčiui (neto).</p> <p>Išieškant iš pensijų:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) alimentus – iki 60 % pensijos. 2) skolą, susijusią su gydymo ir priežiūros įstaigų paslaugomis, – iki 50 % 3) kitas skolas – iki 25 %
<p>Suomija</p>	<p>Išieškojimas gali būti nukreiptas į įvairias skolininko pajamas, darbo užmokestį ir kitas jo gaunamas periodines išmokas (pensiją, su darbo užmokesčiu susijusias nedarbo išmokas, motinystės, ligos išmokas). Apskaičiuojant sumas, kurios gali būti išieškomos, orientuojamasi į skolininko neto pajamas, tai yra, pajamas, kurios lieka skolininkui, atskaičius mokesčius, pensijų ir nedarbo draudimo įmokas.</p> <p>Tam tikra skolininko pajamų dalis yra apsaugota nuo išieškojimo. Išieškoma tik iš pajamų dalies, viršijančios apsaugotąją dalį. Apskaičiuojant apsaugotąją pajamų dalį, atsižvelgiama į skolininko išlaikomų asmenų (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis (partneris)), gyvenančių viename namų ūkyje, skaičių. Nuo 2023 m. sausio 1 d. apsaugotąją skolininko pajamų dalimi laikoma 30,75 EUR per dieną, be to, pridedama po 8,99 EUR per dieną už kiekvieną skolininko išlaikomą asmenį. Laikoma, kad kalendorinio mėnesio apsaugotoji pajamų dalis pavieniam skolininkui yra 922,50 EUR, o, pavyzdžiui, skolininko, kuris išlaiko tris asmenis, apsaugotoji pajamų dalis yra 1 731,60 EUR.</p> <p>Išieškant iš darbo užmokesčio ir kitų periodinio pobūdžio pajamų, neišskaitoma:</p> <ul style="list-style-type: none"> – iš apsaugotosios pajamų dalies + 1/3 pajamų, viršijančių apsaugotąją dalį; – iš 2/3 pajamų, jeigu jos yra didesnės už dvigubą apsaugotąją dalį; – iš pusės pajamų, jeigu jos yra didesnės už keturgubą apsaugotąją dalį. <p>Jeigu išieškomas išlaikymas vaikui, išskaitos gali būti didesnės nei nurodyta, tačiau bet kuriuo atveju skolininkui turi likti bent 1/3 gaunamų periodinių pajamų + neišskaitoma iš apsaugotosios pajamų dalis.</p>
<p>Švedija</p>	<p>Išieškojimas galimas iš darbo užmokesčio, kitokio atlyginimo už darbą, atlygio, susijusio su patentais ar autorių teisėmis, pensijų, išmokų tėvams, ligos, nedarbo išmokų ir kt. Tačiau</p>

	<p>negalimas iš neįgalumo išmokų, pajamų, kurios gautos dirbant pataisos įstaigose, kai kurių socialinės paramos išmokų, natūrinio pobūdžio kompensacijų ir kt.</p> <p>Vykdamas išieškojimą iš darbo užmokesčio ar kitų periodinių pajamų, turi būti nustatyta suma (šved. förbehållsbeloppet), kuri iš konkretaus skolininko negali būti išieškoma ir turi likti skolininko bei jo šeimos pragyvenimui. Ši suma nustatoma sudedant vadinamąją normaliąją sumą (normalbelopp) ir skolininko išlaidų būstui sumą. Be to, kai kurioms reikmėms skirtos išlaidos (pavyzdžiui, išlaidos vaistams ir vizitams pas gydytoją ar vaikų priežiūrai) taip pat gali būti pridėtos ir padidinti förbehållsbeloppet.</p> <p>Normalioji suma nustatoma pagal Vykdomo kodekso 7 skyriaus 5 straipsnio nuostatas ir kasmet indeksuojama pagal kainų lygio šalyje pokyčius. 2023 m. taikomi tokie normalbelopp dydžiai (SEK per mėnesį):</p> <ul style="list-style-type: none"> – 5 717 viengungiui suaugusiam asmeniui; – 9 445 sutuoktiniams (parteriams); – 3 055 vaikui nuo 0 iki 6 metų; – 3 667 vaikui nuo 7 iki 10 metų; – 4 279 vaikui nuo 11 iki 14 metų; – 4 889 vaikui nuo 15 metų.
<p>Vokietija</p>	<p>Nustatomas tam tikras darbo pajamų, į kurias negali būti nukreiptas išieškojimas, dydis (tai yra darbo pajamų dalis, kuri bet kuriuo atveju paliekama skolininko pragyvenimui). Šis dydis, atsižvelgiant į mokėjimo periodiškumą, negali būti didesnis kaip 1 178,59 EUR per mėnesį, 271,24 EUR per savaitę ir 54,25 EUR per dieną.</p> <p>Jei skolininkas išlaiko sutuoktinį ar kitus šeimos narius, neišieškoma suma didinama 443,57 Eur pirmam asmeniui ir 247,12 Eur nuo antro iki penkto asmens.</p> <p>Išlaikymą galima išieškoti iš lėšų, iš kurių kitų skolų išieškoti negalima, tačiau skolininkui turi būti paliekama tiek lėšų, kad jis galėtų išlaikyti save ir asmenis, kurios privalo išlaikyti. Skaiciuojant darbo pajamas išieškojimo tikslais, įtraukiamos tik neto pajamos.</p>
<p>Čekija</p>	<p>Pagal Civilinio proceso kodekso 278 straipsnį iš skolininko mėnesinio darbo užmokesčio negali būti išskaityta bazinė dalis (ček. základní částka), kuri apskaičiuojama vyriausybės nustatyta tvarka. Vyriausybė tam tikru santykiu (2:3) yra susiejusi bazinės dalies dydį su šalyje patvirtinto asmens pragyvenimo minimumo ir normatyvinių išlaidų būstui suma. Neišskaitoma darbo užmokesčio bazinė dalis dar didinama, jeigu skolininkas turi išlaikomų asmenų (pridedama ¼ už kiekvieną išlaikomą asmenį) .</p> <p>Nuo 2023 m. asmens pragyvenimo minimumo ir normatyvinių išlaidų būstui suma sudaro 20 457 CZK , taigi, neišskaitoma bazinė dalis yra lygi 2/3 šios sumos arba 13 638 CZK. Ji didinama 3 409,50 CZK už kiekvieną skolininko išlaikomą asmenį.</p> <p>Iš atlyginimo dalies, viršijančios bazinę dalį, gali būti išskaitoma iki 1/3, o dengiant išlaikymą, nusikalstamomis veikomis padarytą žalą ir kt. – iki 2/3.</p> <p>Jeigu neto darbo užmokestis (iš kurio jau atimta bazinė dalis) viršija tam tikrą vyriausybės nustatyta tvarka apskaičiuojamą dydį (30 685,5 CZK nuo 2023 m.), iš šio perviršio gali būti išskaitoma be ribojimų.</p> <p>Tokiomis pačiomis sąlygomis kaip iš darbo užmokesčio, išieškoma iš ligos ir motinystės išmokų, pensijų, nedarbo, išeitinių išmokų, pajamų kompensacijų, laikinai netekus darbingumo, ir kt.</p>

<p>Prancūzija</p>	<p>Maksimali darbo užmokesčio dalis, kuri gali būti išskaitoma vykdant išieškojimą, priklauso nuo skolininko gaunamo darbo užmokesčio (neto) dydžio.</p> <p>Taikoma 7 pakopų sistema, kurioje pirmajai pakopai priskiriamas užmokestis iki 4 170 EUR per metus (iki 347,5 EUR per mėnesį), o septintajai pakopai – darbo užmokestis, viršijantis 24 090 EUR per metus (2 007,5 EUR per mėnesį). Kiekvienoje pakopoje yra nustatyta tam tikra suma, kuri gali būti išieškoma.</p> <p>Iš senatvės ir neįgalumo pensijų išieškoma taikant tą pačią tvarką ir ribojimus, kaip ir darbo užmokesčio atveju.</p> <p>Skolininkas gali prašyti atidėti išieškojimą iki 2 metų, ypač, kai jis įrodo, kad turi rimtų finansinių sunkumų apmokant skolas.</p>
<p>Nyderlandai</p>	<p>Antstoliams išieškant skolą iš socialinio draudimo išmokų, skolininkui turi būti paliekama ne mažesnė negu 90 % išmokos dalis .</p> <p>CPK yra nustatytos mėnesinio darbo užmokesčio minimalios ribos, kurių neviršijančios sumos negali būti skolos išieškojimo objektu (475da str. 1 d.):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) vienišam asmeniui – 1 872,81 EUR; 2) vienišam tėvui – 2 015,84 EUR; 3) sutuoktiniams be vaikų – 2 470,03 EUR; 4) sutuoktiniams su vaikais – 2 509,97 EUR. <p>Šios ribos yra tik bendrojo pobūdžio. Tiksliai nuo antstolio išskaitymų apsaugota suma, būtina pragyvenimui, nustatoma atsižvelgiant į skolininko gyvenimo aplinkybes. Šiuo tikslu Nyderlanduose netgi sukurta speciali interneto svetainė, kurioje veikia skaičiuoklė, padedanti nustatyti minimalią pragyvenimui būtiną sumą, atsižvelgiant į individualius faktorius.</p> <p>CPK įpareigoja skolininką informuoti išieškojimą atliekantį antstolį apie visus savo pajamų šaltinius (475g str.). Tol kol skolininkas šios pareigos neįvykdo, antstolis turi teisę per pusę mažinti minimalią nuo išskaitymų apsaugotą sumą.</p>

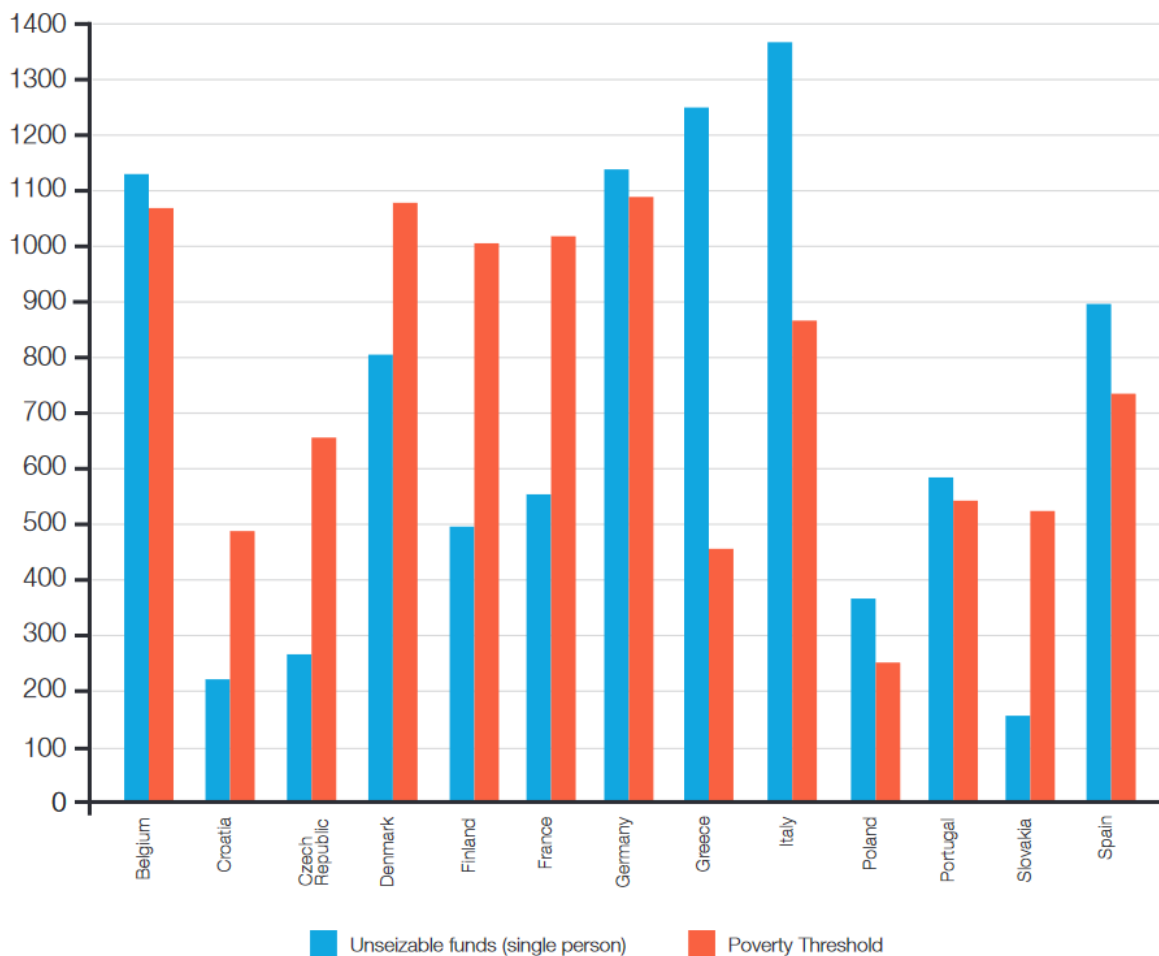
Šaltinis: Seimo kanceliarija⁵⁹

2 lentelė. Išieškojimo iš darbo užmokesčio įvairiose Europos valstybėse tvarka.

Išieškotinos sumos gerokai skiriasi tarp šalių, tačiau galima išskirti gerąsias praktikas vienijantį principą: neišskaičiuotina suma turi būti pakankamai didelė, kad apsaugotų skolininkus nuo skurdo. Žemiau pateiktame grafike (11 pav.) parodytos įvairių Europos šalių išskaitų neliečiamos ribos palyginus su šalies skurdo riba.⁶⁰

⁵⁹ Priverstinio išieškojimo iš darbo užmokesčio, pensijų ir kitų išmokų reglamentavimas Europos valstybėse, *Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2023*

⁶⁰ Finance Watch (2020) Is the human dignity of individual debtors at risk? A research paper on debt collectors' practices and the protection of debtor household income. <https://www.finance-watch.org/debt-collection-europe-could-end-unjustifiable-and-wide-spread-malpractices/>

11 pav. Mėlyni stulpeliai rodo lėšų, kurioms netaikomas areštas lygį Eurais. Oranžiniai stulpeliai rodo skurdo ribą. Šaltinis: Finance Watch (2020)

Išskaitų normos turi būti tokio dydžio, kad motyvuotų skolininkus maksimizuoti savo pajamas ir formaliai dalyvauti darbo rinkoje. Todėl per didelis išskaitų dydis nėra naudingas nei skolininkams, nei kreditoriams, nes rizikuojama arba skurdu, arba nemokumu ir pajamų slėpimu.

Apibendrinimas

Paramos priemonės skirtos padėti įsiskolinimų turintiems asmenims neįklimpti į perteklinius įsiskolinimus, vykdyti finansinius įsipareigojimus ir mažinti skolas. Ankstyvo finansinių sunkumų nustatymo mechanizmai pigiai ir efektyviai neleidžia skoloms tapti perteklinėms; skolų konsultavimas įgalina ikiteisminius ginčų sprendimų būdus ir teikia individualizuotą paramą su sunkumais susiduriantiems namų ūkiams; ikiteisminiai sprendimai leidžia išvengti brangių teisminių procesų ir priverstinių išieškojimų, taip apsaugant geranoriškus, bet su finansiniais sunkumais susiduriančius, skolininkus; išskaitų reguliacija gali užtikrinti minimalius poreikius, taip mažinant skurdo, pajamų slėpimo ir bedarbystės riziką.

3. Po skolų – reabilitacija

Tai atvejais, kai perteklinio įsiskolinimo ir priverstinio jų išieškojimo teismo tvarka išvengti nepavyksta, būtina užtikrinti, kad skolos neprivestų prie finansinės nevilties ir nemokumo, keliančio fizinės, psichinės ir socialinės sveikatos rizikas. Fizinio bankroto ir skolos nurašymo paslaugos gali būti paskutinis gelbėjimosi ratas, leidžiantis beviltiškiems skolininkams atversti „naują gyvenimo lapą“ ir tęsti normalų gyvenimą formalioje darbo rinkoje.

Skolų arbitražas – nemokumas ir bankrotas

Fizinių asmenų nemokumo ir bankroto procedūros skirtos padėti žmonėms, kurie turi perteklinių įsiskolinimų, tačiau neturi resursų laikytis finansinių įsipareigojimų. Šios procedūros tokioje situacijoje atsidūrusiems asmenims gali suteikti keletą privalumų:

- **Skolų mažinimas:** tiek fizinio asmens nemokumas, tiek fizinio asmens bankrotas gali padėti atleisti nuo daugumos neužtikrintų skolų, t. y. asmuo nebėra atsakingas už tam tikrų skolų mokėjimą. Tai gali gerokai sumažinti bendrą skolos sumą, kurią asmuo privalo grąžinti.
- **Įperkamas skolos grąžinimas:** tiek asmens nemokumas, tiek asmens bankrotas gali padėti padaryti skolų grąžinimą prieinamesnį asmenims, pratęsiant skolų grąžinimo laikotarpį arba sumažinant skolų palūkanų normą. Tai gali padėti palengvinti asmeniui tenkančią finansinę naštą ir leisti jam susitelkti į skolų grąžinimą per ilgesnį laikotarpį.
- **Apsauga nuo kreditorių veiksmų:** tiek fizinio asmens nemokumas, tiek fizinio asmens bankrotas gali suteikti apsaugą nuo kreditorių veiksmų, t. y. kreditoriams neleidžiama imtis teisinių veiksmų skolai išieškoti procedūros (procesu) metu. Tai gali suteikti šiek tiek erdvės asmeniui susitelkti į savo finansus ir stengtis išspręsti skolų problemą.
- **Nauja pradžia:** tiek fizinio asmens nemokumas, tiek fizinio asmens bankrotas gali suteikti asmenims naują pradžią, leidžiančią jiems atsisakyti skolų ir pradėti atkurti savo finansinę padėtį.
- **Kredito reitingo pagerinimas:** atlikus asmens nemokumo ir (arba) asmens bankroto procedūras, gali pagerėti asmens kredito reitingas, todėl ateityje jam bus lengviau gauti kreditą.

Būtina pažymėti, kad nemokumo ir bankroto procedūros nėra vienas ir tas pats. Jos skiriasi keliais esminiais aspektais:

- **Kriterijai:** fizinių asmenų nemokumas paprastai taikomas asmenims, kurie yra pernelyg įsiskolinę, bet turi tam tikrų disponuojamų pajamų, o fizinių asmenų bankrotas paprastai taikomas tik asmenims, kurie neturi realių galimybių grąžinti skolas.
- **Proceso trukmė:** asmens nemokumo procedūra gali trukti kelis mėnesius, o asmens bankroto procedūra paprastai trunka nuo 12 mėnesių iki 10 metų ir daugiau nuo prašymo pateikimo dienos, priklausomai nuo šalies reguliacijos.
- **Poveikis kredito reitingui:** asmens nemokumas paprastai turi mažesnį poveikį asmens kredito reitingui nei asmens bankrotas.
- **Poveikis turtui:** fizinio asmens nemokumo procedūros gali leisti asmenims išsaugoti dalį savo turto, pavyzdžiui, namus, o asmens bankroto atveju turtas paprastai parduodamas, kad būtų atsiskaityta su kreditoriais.
- **Procedūros:** asmens nemokumas pavyzdžiui Airijoje apima kelias procedūras, kaip pranešimą apie skolų sumažinimą (*angl. Debt Relief Notice, DRN*), skolų sureguliuavimo susitarimą (*angl. Debt Settlement Arrangements, DSA*) ir asmeninio nemokumo susitarimą (*angl. Personal Insolvency Arrangement, PIA*), kurios pasižymi skirtingomis savybėmis ir reikalavimais. Tačiau asmens bankrotas Airijoje yra viena procedūra.

Žemiau lentelėje aprašytos skirtingų Europos šalių skolų arbitražo procedūros su terminais.

Skolų arbitražo procedūros ir terminai Europos šalyse ⁶¹		
Šalis	Procedūros	Terminas
Austrija	<p>Neteisminis susitarimas – visi skolininkai raginami susitarti sudaryti neteisminį susitarimą su kreditoriumi (–iais)</p> <p>Restruktūrizavimo planas – turtas nelikviduojamas. Skolininkas grąžina 20 % skolų per penkerius metus (kreditoriams nereikia pritarti)</p> <p>Grąžinimo planas – visas turtas, kurio nereikia kukliam pragyvenimui, yra likviduojamas ir sudaromas skolos grąžinimo planas su fiksuota mėnesine įmoka</p> <p>Absorbcijos planas – grąžinimo planas atmetamas arba skolininkas uždirba pragyvenimo minimumą (933 EUR + 186 EUR/išlaikytiniui)</p>	<p>Restruktūrizavimo planas – 5 metai</p> <p>Grąžinimo planas – ne ilgiau kaip 7 metai</p> <p>Absorbcijos planas – 5 metai (per kuriuos visos pajamos, viršijančios minimalų pragyvenimo lygį, mokamos kreditoriams)</p>
Danija	<p>Bankrotas – turtas areštuojamas ir parduodamas</p> <p>Skolos padengimo procedūra – skolininkas perduoda dalį pajamų per sutartą laikotarpį</p>	<p>Bankrotas – Skolos padengimo procedūra sutrumpinta iki 2 metų</p> <p>Skolų padengimo procedūra – 3–5 metų grąžinimo laikotarpis</p>
Estija	<p>Priverstinis išieškojimas – vykdomas prieš skolininką, kad būtų grąžintos visos skolos; skolininkas turi perduoti visas pajamas, viršijančias teisės aktais nustatytą minimumą;</p>	<p>Priverstinis išieškojimas – kol skolos bus visiškai</p>

⁶¹ Eurofound (2020), Addressing household over-indebtedness, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

	<p>pasibaigus procesui, skolininkas turi pateikti prašymą teismui, kad visos likusios skolos būtų panaikintos.</p> <p>Skolos restruktūrizavimo procedūra – skolininkas gali bandyti susitarti dėl skolos restruktūrizavimo arba skolos grąžinimo laikotarpio ir (arba) tvarkos, kad skolą būtų lengviau grąžinti (tai neužkerta kelio priverstiniam vykdymui ir neužkerta kelio kreditoriams vykdyti priverstinį vykdymą)</p> <p>Fizinio asmens bankrotas – turto pardavimas ir vėlesnis fiksuotas likusios skolos mokėjimo planas skolininkams</p>	<p>grąžintos; ne ilgesnis kaip 10 metų grąžinimo laikotarpis</p> <p>Skolų restruktūrizavimo procedūra – ne ilgiau kaip 7 metai grąžinimo laikotarpis</p> <p>Asmens bankrotas – paprastai 3–5 metai</p>
Suomija	<p>Skolos koregavimas – padedant skolų konsultantui sudaromas skolų grąžinimo planas, pagal kurį visos pajamos, viršijančios garantuotą minimumą, mokamos kreditoriams.</p>	<p>Skolos koregavimas – paprastai 3–5 metai; šis laikotarpis gali būti pratęstas iki 10 metų, jei skolininkas nori išlaikyti būstą.</p>
Prancūzija	<p>Skolininkai pateikia prašymus namų ūkių skolų komisijoms (HDC), kurios nustato skolos grąžinimo planą.</p> <p>Asmeninio perrašymo procedūra – jei negali nieko sumokėti, panaikinamos skolos ir likviduojamas reikalavimus atitinkantis turtas</p> <p>Grąžinimo planas – HDC tarpininkauja skolininko ir kreditoriaus (-ių) derybose arba nustato grąžinimo planą</p>	<p>Asmeninio perrašymo procedūra – nedelsiant, jei atitinka reikalavimus</p> <p>Grąžinimo planas – maksimalus 7 metų grąžinimo laikotarpis (maksimalus laikotarpis netaikomas, jei skolininkas nori išlaikyti pagrindinę gyvenamąją vietą)</p>
Vokietija	<p>Vartotojų nemokumas – Skolininkas pirmiausia per teismą pateikia kreditoriams susitarimo planą. Jei jie planą atmeta, skolininko turtas parduodamas, o pajamos, viršijančios minimumą, skiriamos kreditoriams.</p>	<p>Vartotojų nemokumas – paprastai 6 metai</p>
Vengrija	<p>Neteisminis susitarimas – skolininkas bando susitarti su skolininkais dėl grąžinimo (reikia bendro sutarimo)</p> <p>Teismo susitarimo procedūra – Skola nuo 6 000 iki 187 000 EUR, 1 600 EUR pradelsta per pastarąsias 90 dienų. Šeimos nemokumo tarnybos patarėjas padeda skolininkui parengti skolos grąžinimo planą</p> <p>Teismo sprendimas dėl taikos sutarties – Jei nepavyksta susitarti, teisėjas parengia grąžinimo planą, kuriame paprastai derinamas turto pardavimas ir struktūrizuotas grąžinimas.</p>	<p>Neteisminis susitarimas – skolininkas turi 120 dienų susitarti su kreditoriumi (-iais)</p> <p>Teismo susitarimo procedūra – 5–7 metų grąžinimo laikotarpis</p> <p>Teismo sprendimas dėl taikos sutarties – 5–7 metų grąžinimo laikotarpis</p>
Airija	<p>Skolų panaikinimas – nehipotekinės skolos < 35 000 EUR, turtas < 400 EUR, grynosios mėnesio pajamos < 60 EUR</p> <p>Susitarimas dėl skolų padengimo – bet kokio dydžio neužtikrintos skolos</p> <p>Asmens nemokumo susitarimas – bet kokio dydžio neužtikrintos ir užtikrintos skolos</p>	<p>Skolos panaikinimas – Ne ilgiau kaip 3 metai (ankstyvas atleidimas, jei 50 % skolos grąžinama iki 3 metų)</p> <p>Susitarimas dėl skolų padengimo – Ne ilgiau</p>

	Bankrotas – Skolos > 20 000 EUR, turto likvidavimas ir likusių skolų grąžinimo planas	kaip 5 metai (galima pratęsti 1 metais) Asmens nemokumo susitarimas – ne ilgiau kaip 6 metai (galima pratęsti 1 metais); užtikrintos skolos restruktūrizuojamos ir joms gali būti taikomas „susigrąžinimas“ iki 20 metų. Bankrotas – 1 metai turtui parduoti, 3 metų vėlesnis grąžinimo planas.
Lietuva	Fizinio asmens bankroto procedūra – turto pardavimas, po kurio taikomas skolininko ir kreditorių sutartas mokėjimo planas. Skola didesnė nei 25 MMA.	Fizinio asmens bankroto procedūra – Ne daugiau kaip 3 metų
Nyderlandai	Taikus skolų sureguliojimas (Minnelijk traject) – neteisminė procedūra tarp skolininko ir kreditoriaus (–ių), siekiant sudaryti naują mokėjimo planą (daug lankstumo). Teisminis skolos sureguliojimas (Schuldsanering) – teisėjas priima sprendimą dėl skolos grąžinimo skolininkui ir kreditoriui (–iams) Asmens bankrotas (Faillissement) – skolininkas negali įvykdyti susitarimo procedūrų reikalavimų arba negali apmokėti sąskaitų; skolininkas praranda turto ir pajamų kontrolę, kad galėtų grąžinti skolas kreditoriams	Taikus skolų sureguliojimas – Paprastai 3 metai Teisminis skolų sureguliojimas – 3–5 metai Asmens bankrotas – Procedūros paprastai trunka 6–12 mėnesių
Norvegija	Savanoriškas skolos sureguliojimas – skolininkas, padedamas Vykdyto tarnybos, parengia skolos grąžinimo planą kreditoriams. Priverstinis skolos sureguliojimas – skolininkas, padedamas Vykdyto tarnybos, pateikia teismui skolos grąžinimo pasiūlymą.	Savanoriškas ir (arba) priverstinis skolų sureguliojimas – ne ilgiau kaip 5 metai

3 lentelė.

Bankroto procedūros – viena galutinių išiečių sprendžiant perteklinį įsiskolinimą

Socialinės politikos tyrėjai Angel ir Heitzmann (2015) analizavo kaip skirtingų šalių bankroto režimai (*angl. discharge regime*), kategorizuojami į pilnus, dalinius ir silpnus režimus pagal bankroto galimybes ir sąlygas (kriterijai, laikas, ar paliekama turto – kuo prieinamesnė bankroto procedūra dėl žemesnių kriterijų, kuo trumpiau procedūra vyksta, ir kuo daugiau turto paliekama, tuo „pilnesnis“ bankroto režimas) paveikia jų namų ūkių šansą patekti į perteklinius įsiskolinimus. Tyrėjai rado, kad

namų ūkiai šalyse, kuriose nėra arba yra tik silpnos nurašymo galimybės, yra labiau linkę būti per daug įsiskolinę, nes jų galimybės išeiti iš perteklinio įsiskolinimo yra mažesnės.⁶²

Bankrotas, nors daugelyje visuomenių normalizuotas kompanijų atveju, fiziniams asmenims neša neigiamą stigmą. Į bankrotą dažnai žiūrima kaip į neteisimą „atleidimą nuo atsakomybės“ neva prastus finansinius sprendimus dariusiems žmonėms. Tačiau, kai tokios visuomenės normos informuoja politiką, tai gali turėti neigiamų pasekmių.

Vienas neigiamos stigos pavyzdžių – Jungtinės Valstijos, kuriose 2005 m. buvo įgyvendintas Piktnaudžiavimo bankrotu prevencijos ir vartotojų apsaugos įstatymas (*angl. Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act, BAPCPA*). Šiuo įstatymu buvo siekiama apsunkinti asmenų galimybes prašyti bankroto, nustatant lėšų testą ir privalomas kredito konsultacijas.

Įstatymo šalininkai teigė, kad apsunkinus bankroto bylos iškėlimą, asmenys bus labiau linkę grąžinti skolas. Tačiau tyrimai parodė, kad įstatymas turėjo priešingą poveikį. Dėl įstatymo daugeliui praskolinusių amerikiečių tapo sunkiau pateikti bankroto paraišką, todėl padaugėjo žmonių, kurie nepajėgė grąžinti skolų ir pateko į dar didesnę finansinę bėdą.

Kitas pavyzdys – „bankroto turizmas“. Tai fenomenas, kai įsiskolinę asmenys keliauja į kitas jurisdikcijas dėl lengvesnių bankroto sąlygų. Pavyzdžiui, iš Austrijos ir Vokietijos į Prancūziją, Jungtinę Karalystę ir neseniai į Airiją, iš Lietuvos į Latviją (daugiausia iki 2013 m., kai Lietuvoje buvo nustatytas itin ilgas 12 metų bankroto laikotarpis) ir iš Airijos į Jungtinę Karalystę. Teismai nerenka statistikos šia tema, tačiau žiniasklaidoje pasirodė pranešimų, kad 2010–2013 m. Jungtinėje Karalystėje bankrutavo daugiau kaip 130 Airijos piliečių arba asmenų, turinčių airiškus adresus⁶³. Advokatų kontoros taip pat reklamuoja šią galimybę, pavyzdžiui, „Brexit“ kontekste vilioja asmenis iš Vokietijos rinktis skolų arbitražą Airijoje, o ne Jungtinėje Karalystėje. Pasitaiko ir teismų bylų: pavyzdžiui, Lietuvoje antstoliai toliau reikalavo grąžinti skolas, kai Lietuvos pilietis, bankrutavęs Latvijoje, grįžo į Lietuvą (įvykdęs reikalavimą šešis mėnesius gyventi šalyje). Teismas išaiškino (vadovaudamasis ES reglamentu 2015/848), kad jei bankroto procedūra vykdoma Latvijoje, jokia išieškojimo procedūra neleidžiama jokioje kitoje valstybėje narėje, įskaitant Lietuvą.⁶⁴

Bankroto priegos didinimas

Taigi, priegos prie fizinių asmenų bankroto ribojimas problemos nesprenžia, todėl tai suvokusios šalys šią paslaugą bando plėsti ir padaryti prieinamesnę. Lietuvoje bankrotų sistema

⁶² Angel, S., & Heitzmann, K. (2015). Over-indebtedness in Europe: The relevance of country-level variables for the over-indebtedness of private households. *Journal of European Social Policy*, 25(3), 331 - 351. <https://doi.org/10.1177/0958928715588711>

⁶³ Thejournal.ie (2013), Government has made no attempt to stop 'bankruptcy tourism', 3 September.

⁶⁴ Eurofound (2020), Addressing household over-indebtedness, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

laikoma sąlyginai griežta – skola turi būti didesnė nei 25 MMA, pačios bankroto procedūros kainuoja apie 1500eu. Tuo tarpu, Slovėnijoje nuo 2014 m. skolininkams nebereikia mokėti avansinio mokesčio, kuris sudaro apie 2 000 EUR ir yra skirtas bylinėjimosi išlaidoms padengti.⁶⁵ Lenkijoje nuo 2015 m. skolininkams nebereikia nei padengti išlaidų, nei įrodyti, kad situacija susiklostė ne dėl jų kaltės. Kai kurios šalys dar labiau atvėrė procedūras mažesniems skoloms. Kipre 2015 m. minimali skola buvo sumažinta nuo 50 000 EUR iki 15 000 EUR. Latvija 2014 m. sumažino minimalią sumą nuo 7 114 iki 5 000 EUR skoloms, kurių mokėjimo terminas suėjo, ir nuo 14 228 iki 10 000 EUR skoloms, kurių mokėjimo terminas sueina per vienus metus. Be to, ji rengia supaprastintą procedūrą skoloms nuo 2 000 iki 5 000 eurų asmenims, neturintiems turto, hipotekos paskolų ar užsienio kreditorių.

Procedūros kai kur taip pat tapo paprastesnės administraciniu požiūriu, pavyzdžiui, Švedijoje, kur po 2016 m. lapkričio mėn. reformų skolininkai gali pateikti savo skolos skolų apytikslę sąmatą, užuot išsamiai jas nurodžius, kaip anksčiau. Skolininkas taip pat dabar kiekvieną mėnesį moka vieną sumą vykdymo institucijai, o ne daugybę mažų sumų kiekvienam kreditoriui, kaip anksčiau. Liuksemburge 2013 m. įstatymas pakeitė griežtesnį 2010 m. įstatymą, kuriuo palengvinamas skolų panaikinimas. Vietoj to, kad visi kreditoriai turėtų susitarti, dabar tik 60 proc. jų turi sutikti su restruktūrizuotu mokėjimo planu.

Procedūros taip pat suteikė daugiau galimybių atversti „naują gyvenimo lapą“. Kai kurios šalys pradėjo taikyti procedūras konkrečių rūšių skoloms, kurios anksčiau buvo neįtraukiamos, pavyzdžiui, Norvegijoje 2005 m., ar Graikijos privataus nemokumo įstatymas 2015 m., nuo kada bankroto procedūros pradėtos taikyti ir mokesčių skoloms. Techniškai Čekijoje fizinių asmenų nemokumo procedūra buvo taikoma dar iki 2008 m., tačiau per šį laikotarpį (kuris vidutiniškai truko 9,2 metų) nepadengus visų skolų, žmonės paprastai likdavo su skolomis, o tai praktiškai stumdavo skolininkus į šešėlinę ekonomiką⁶⁶. Prancūzijoje 2016 m. laikotarpis, kurį žmonės lieka įtraukti į registrą po to, kai baigė skolos arbitražo procedūrą, buvo sutrumpintas nuo aštuonių iki penkerių metų. Austrijoje nuo 2017 m. lapkričio mėn. buvo atsisakyta reikalavimo sumokėti ne mažiau kaip 10 proc. skolų.

Taip pat buvo sustiprinta vaikų apsauga namų ūkiuose. Švedijoje, įgyvendinant naująją Skolos rekonstrukcijos įstatymą (priimto 2016 m. lapkričio mėn.) mokėjimo grafikas buvo pakoreguotas namų ūkių naudai su vaikais, ir buvo suteikti du mėnesiai nemokamų įmokų.⁶⁷

Kai kurios šalys siekė padidinti paskatas grąžinti kuo daugiau skolų, didinti pajamas ir atgrasyti nuo nedeklaruojamo darbo. Vokietijoje nuo 2014 m. skolininkas gali būti atleistas nuo likusių skolų po

⁶⁵ Božič, K. (2015), 'Iz pekla po človeško', Dnevnik, 18 April 2015, <https://www.dnevnik.si/1042711457>.

⁶⁶ Paseková, M., Fišerová, Z. and Bařinová, D. (2016), 'Bankruptcy in Czech Republic: From the perspectives of debtors, creditors, and the judiciary, 2008–2013', Journal of International Studies, Vol. 9, No. 1, pp. 180–191.

⁶⁷ Eurofound (2020), Addressing household over-indebtedness, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

trejų metų (vietoj įprastų šešerių metų), jei sumokėta bent 35 % skolų. Latvijoje skolininkams, grąžinusiems ne mažiau kaip 50 proc. skolų, jau suteiktas trumpesnis bankroto procedūros laikotarpis. Čekijoje nuo 2019 m. birželio mėn. padidinta neišieškoma skolininko darbo užmokesčio suma, siekiant motyvuoti įsiskolinčius asmenis grąžinti skolas ir neslėpti savo pajamų.

Prieinamos bankroto ir skolų arbitražo procedūros iš tiesų gali padėti sumažinti pernelyg didelį įsiskolinimą, nes suteikia galimybę asmenims išspręsti savo skolų problemas, finansiškai atsigauti ir tęsti normalų gyvenimą darbo rinkoje ir visuomenėje. Tačiau, kad įstatymai būtų veiksmingi, svarbu, jog jie būtų gerai parengti, atsižvelgiant į konkrečius gyventojų ir ekonomikos poreikius.

Skolų nurašymas

Skolų nurašymas (dar žinomas kaip skolos atleidimas) – kai dėl politinių, kultūrinių, ekonominių ar socialinių priežasčių namų ūkių skola yra nurašoma arba sumažinama, stabdant kreditorių veiksmus ir skolininkų įsipareigojimus. Dažniausiai šiuo būdu siekiama padėti asmenims ir namų ūkiams, susiduriantiems su didžiulėmis skolomis. Pagrindiniai skolų mažinimo ir nurašymo argumentai yra šie:

- **Finansinio streso ir sunkumų mažinimas:** skolų mažinimas gali padėti asmenims ir namų ūkiams veiksmingiau valdyti skolas ir sumažinti stresą bei finansinius sunkumus, kuriuos sukelia didžiulės skolos.
- **Užkirsti kelią įsipareigojimų nevykdymui ir turto perėmimui:** skolų nurašymas gali padėti išvengti įsipareigojimų nevykdymo ir turto perėmimo, kurie gali turėti rimtų neigiamų pasekmių asmenims ir namų ūkiams.
- **Ekonomikos augimo skatinimas:** skolų nurašymas gali padėti skatinti ekonomikos augimą, nes daugiau pinigų sugrįžta į vartotojų rankas, o šie yra labiau linkę juos išleisti ir skatinti ekonominę veiklą.
- **Kredito gerinimas:** skolų nurašymas gali padėti pagerinti kreditingumą, nes sumažėja bendra skola, o asmenims ir namų ūkiams tampa lengviau valdyti savo finansus.
- **Socialinio teisingumo skatinimas:** skolų mažinimas gali skatinti socialinį teisingumą, nes mažina skolų našta mažas pajamas gaunantiems namų ūkiams ir sociodemografinių mažumų namų ūkiams, kurie neproporcingai dažnai kenčia nuo skolų.
- **Skurdo mažinimas:** skolų mažinimas gali būti naudojamas kaip skurdo mažinimo priemonė, nes mažina skolų našta mažas pajamas gaunantiems namų ūkiams ir padeda jiems gauti pagrindinių poreikių ir paslaugų.

- **Padidėjusios darbinės paskatos:** nurašius beviltiškas skolas grįžta motyvacija įsilieti į formalią darbo rinką dėl naujai atrastos galimybės kaupti turtą.

Atvejo analizė: Islandija

2014 m. pabaigoje Islandijos vyriausybė pradėjo naują programą, kuria siekiama 20% sumažinti namų ūkių skolos lygį. Programą sudaro du ramsčiai: tiesioginis hipotekos įmokų mažinimas maždaug 10% (finansuojamas vyriausybės per naują finansų įstaigų mokestį) ir pačių skolininkų savanoriško pensijų kaupimo sąskaitų panaudojimas papildomam 10% mažinimui.

Namų ūkių skolos tapo svarbia Islandijos problema po 2008 m. spalio mėn. prasidėjusios bankų krizės. Priežastis ta, kad per dešimtmetį iki krizės, kaip ir daugelyje kitų šalių, namų ūkių skolos sparčiai didėjo. Kai 2008 m. prasidėjo bankų krizė, nacionalinė Islandijos valiuta smuko apie 50 %, todėl 2008 ir 2009 m. infliacija pasiekė aukščiausią lygį. Dėl to padidėjo namų ūkių skolos, nes Islandijoje hipotekos paskolos indeksuojamos pagal kainas. Padidėjo ir palūkanų normos. Kartu labai sumažėjo realiosios pajamos, todėl namų ūkiams tapo daug sunkiau padengti savo skolas. Skolų našta tapo labai sunki, ypač mažesnes ir vidutines pajamas gaunantiems namų ūkiams. Dėl to suskubta politiškai spręsti skolų mažinimo klausimą.

Buvusi socialdemokratų vyriausybė (2009–2013 m.) įgyvendino reikšmingas skolų mažinimo priemones, skirtas pirmiausia labiausiai nepasiturintiems namų ūkiams, ypač tiems, kurie gauna mažesnes pajamas, ir tiems, kurių nuosavo kapitalo padėtis yra labiausiai neigiama (t. y. namų ūkiams, kurių visos skolos tapo daug didesnės už jų turto vertę). Tiems, kurių skolos viršijo 110 % šeimos būsto turto vertės, pagrindinė skola galėjo būti sumažinta iki 110 % tos vertės – viršutinė tinkamos paramos riba buvo nustatyta pagal vidutinės šeimos kuklaus namo vertę. Be to, buvo speciali programa, pagal kurią buvo galima dar labiau sumažinti skolą iki 70 % turto vertės tiems, kurie susidūrė su itin dideliais sunkumais. Be to, buvusi vyriausybė labai padidino hipotekos paskolų palūkanų subsidiją, taip sumažindama skolos aptarnavimo našta. Šias priemones Tarptautinis valiutos fondas savo 2012 m. Pasaulio ekonomikos perspektyvų apžvalgoje įvertino kaip išskirtinai pozityvias⁶⁸. Iki 2012 m. pradžios vidutinis skolos lygis sumažėjo apie 20 %, o didžiausius sunkumus patiriantiems namų ūkiams – dar daugiau. Per 2013 m. rinkimų kampanijas opozicinės partijos pažadėjo namų ūkių skolas bendrai sumažinti dar 20 %. Rinkėjai priėmė šį pažadą, ir 2013 m. birželio mėn. opozicija suformavo naują vyriausybę.

2013 m. pabaigoje vyriausybė išsamiai pristatė savo programą: pusė žadėtos mažinimo sumos būtų tiesiogiai skiriama iš vyriausybės, finansuojama naujų finansų įstaigų, įskaitant žlugusių bankų

⁶⁸ IMF (2012). "Dealing with household debt" (chapter 3 of IMF's World Economic Outlook, April 2012)

turtą, mokesčiu; kita pusė būtų skiriama iš pačių skolininkų savanoriškų pensijų kaupimo sąskaitų (į kurias apie 60 % namų ūkių bet kuriuo metu moka 4–6 % savo darbo užmokesčio). Asmenys, atitinkantys šios dvigubos programos reikalavimus (t. y. beveik visi hipotekos skolų turintys namų ūkiai), turėjo pateikti paraiškas iki 2014 m. birželio mėn. Nustatyta, kad bendra paramos vienam namų ūkiui viršutinė riba yra 4 mln. Islandijos kronų (apie 27 000 eurų), taip apribojant regresinį programos bruožą. Toks privačių pensijų santaupų panaudojimas skoloms mažinti bus neapmokestinamas pajamų mokesčiu (kuris kitu atveju taikomas, kai pensijų santaupos išmokamos kaip pensija, t. y. tada jos apmokestinamos kaip įprastos pajamos). Taigi mokestinė paskata buvo papildomas vyriausybės indėlis į šią priemonę, kuri kitu atveju, žinoma, finansuojama iš dalies pačių skolininkų savanoriškai sukauptų pensijų santaupų.

Vertinimas

2014 m. pabaigoje vyriausybė baigė apskaičiuoti paramos dydį daugumai reikalavimus atitinkančių namų ūkių, o kiekvienas pareiškėjas savo išmoką pagal programą galėjo sužinoti specialioje mokesčių administratoriaus valdomoje interneto svetainėje (www.leidretting.is). Atrodo, kad vidutiniškai ši programa sumažino namų ūkių skolas beveik žadėtais papildomais 20%.⁶⁹ Plačioji vidurinioji klasė iš šios naujosios programos gauna didžiausią pinigų vertę, tačiau kartu su ankstesnės vyriausybės programa didžiausiai būsto paskolų įsiskolinusių namų ūkių daliai buvo gerokai palengvintos skolos, tikriausiai labiau nei kitose nuo finansų krizės nukentėjusiose šalyse. Tiesioginis pagrindinės paskolos sumos sumažinimas (vidutiniškai apie 10%) daugumai jau buvo įgyvendintas per pirmuosius du 2015 m. mėnesius, taip pat pradėtas laipsniškas nukreipimas iš privačių pensijų kaupimo sąskaitų. Kai šios naujos programos poveikis bus visiškai įgyvendintas, Islandijos namų ūkių skolos lygis bus gerokai lengviau valdomas ir nebebus itin didelis pagal vakarietiškus standartus.

Ši programa buvo kritikuojama dėl regresyvumo ir išlaidumo („pinigų dalijimas vidurinėsios klasės žmonėms, kuriems jų nereikia“). Daugelis kritikų, pavyzdžiui, politinė opozicija ir profesinės sąjungos, teigė, kad pajamos, gautos iš naujojo mokesčio finansų įstaigoms, veikiau turėtų būti panaudotos valstybės skolai mažinti. Šie kritikai taip pat norėjo didesnės paramos labiausiai pažeidžiamiesiems asmenims arba nuomininkams, kuriems nuo 2009 m. labai išaugo nuomos kainos. Nors programa sumažins privačių pensijų santaupas, kurios bus naudojamos ateityje, ji apima tik pensijų santaupų perkėlimą į būsto turto kaupimą – su papildoma mokestine paskata.⁷⁰

⁶⁹ Leiðréttingin – Kynning á niðurstöðum 2014 (Government's Survey of the Debt Relief Program's Impact)

⁷⁰ European Commission (2015) Iceland's extensive debt relief programme. ESPN Flash report 2015/19.

Apibendrinimas

Reabilitacinės priemonės skirtos padėti itin didelių ir beviltiškų skolų turintiems asmenims finansiškai atsigauti ir tęsti sveiką socialinį gyvenimą visuomenėje ir darbo rinkoje. Fiziinių asmenų bankrotas gali būti paskutinė tokia galimybė individualiais beviltiškų įsiskolinimų atvejais. Tuo tarpu skolų nurašymas yra platesnio masto sprendimas bendresnės ekonominės krizės kontekste lengvinant visuomenės finansinę naštą ir didinant apyvartą.

4. Įžvalgos

- 1. Tarpinstitucinis ir tarpsektorinis bendradarbiavimas yra kertinis aspektas bet kokiai perteklinių įsiskolinimų sprendimo politikai.** Beveik visos gerosios praktikos pasižymi kooperacija tarp viešojo ir privataus sektoriaus, nevyriausybinių organizacijų ir savivaldybių.
- 2. „Baudžiamoji“ strategija, siekianti paskatinti skolininkus elgtis finansiškai atsakingai, neveikia.** Toks būdas neskatina ieškoti ir kreiptis pagalbos, todėl neretai įsiskolinimai didėja, o mokumas mažėja. Gerosios praktikos pasižymi atjauta, supratimu ir noru pagelbėti turintiems sunkumų.
- 3. Būtinai kompleksinis požiūris į perteklinių įsiskolinimų sprendimus, atkreipiant dėmesį į visus galimus įsiskolinimo etapus. Tam būtina formuoti prevencinę, paramos ir reabilitacinę įsiskolinimų politiką.** Analizė rodo, kad iniciatyvos tik pavienėse srityse yra neveiksmingos arba jų poveikis menkas.
- 4. Pertekliniai įsiskolinimai yra itin brangūs valstybei, kreditoriams, išieškotojams ir skolininkams.** Investicijos į ilgalaikius sprendimo būdus atsiperka kelis kartus.
- 5. Vartojimo paskolų palūkanų ir bendros kredito kainos reguliavimas padeda labiausiai pažeidžiamiesiems asmenims nepatekti į grobuoniškų paskolų spąstus.** Aukštos ir nereguliuojamos palūkanos gali ženkliai užauginti skolą praleidus vos kelis mokėjimus. Informacija apie palūkanas ir kredito kainą turi būti aiški ir skaidri.
- 6. Finansinis raštingumas yra viena iš pamatinių perteklinių įsiskolinimų prevencijos priemonių.** Švietimo programos turi būti plačiai ir lygiaverčiai prieinamos, o finansinis raštingumas integruotas į švietimo sistemą ir mokytojų apmokymą.
- 7. Socialinė ir piniginė parama padeda įsiskolinusiems asmenims.** Skurdo mažinimas yra tiesiogiai susijęs su perteklinių įsiskolinimų problemos sprendimo būdais. Savo ruožtu, perteklinių įsiskolinimų mažinimas taip pat mažina skurdo riziką.
- 8. Probleminių įsiskolinimų atpažinimas yra viena pagrindinių priemonių, siekiant užkirsti kelią didesnėms įsiskolinimų problemoms.** Rizikos identifikavimas ir ankstyva reakcija nukreipiant asmenis į pagalbą teikiančias institucijas yra žymiai pigesnis ir efektyvesnis metodas sprendžiant įsiskolinimus, nei laukiant teismo sprendimo.
- 9. Skolų konsultanto pareigybė yra būtina sąlyga beveik visiems su skolų problemų sprendimu susijusiems būdams.** Skolininkams būtina individualizuota parama, teikiama apmokytų specialistų, kurie įgalina prevencinius, pagalbinius ir reabilitacinius veiksmus.

10. **Tam, kad skolų turintys asmenys turėtų pakankamai pajamų oriam gyvenimui, būtina reguliuoti išskaitas iš darbo užmokesčio ir kitų jam prilygintų pajamų bei įvairaus pobūdžio socialinių išmokų.** Racionalios išskaitos taip pat gali paskatinti žmones grįžti į darbo rinką.
11. **Siekiant veiksmingai spręsti perteklinių įsiskolinimų problemą, būtina, kad su tuo susijusi pagalba būtų įtvirtinta įstatymu.**
12. **Įsiskolinusiems asmenims būtina užtikrinti galimybę į fizinio asmens bankrotą, ypač tais atvejais, kai skolų grąžinimo tikimybė yra menka.** Fizinis bankrotas ir skolų restruktūrizavimo fasilitavimas pertekliniams skolininkams dažnai yra paskutinė galimybė grįžti į normalų visuomenės gyvenimą ir formalią darbo rinką.
13. **Psichologinė parama privalo būti teikiama kartu su finansinėmis, teisinėmis ir socialinėmis paslaugomis.** Psichologinės bėdos gali lemti įsiskolinimus, tačiau ir įsiskolinimai gali kelti psichologinių bėdų.